

OOSTVLAAMSCH

Z A N N T E N

Mededelingen van de Bond
der Oostvlaamse Folkloristen en van de
Dienst voor Folkloristische Opzoeken

36^e Jaargang
Nr. 4 - 1961
Juli - Augustus

DRUK. V/H AD. HOSTE. N. V

GENT

UITGAVEN VAN DE BOND

Zijn te verkrijgen op het Sekretariaat, Oscar De Gruyterstraat, 36, Gent :

1. **Oostvlaamsche Zanten**, 11^e, 15^e, 20^e jg. (Jaarboek), 21^e, 22^e, 23^e, 24^e, 25^e, 26^e, 27^e, 28^e, 29^e, 30^e, 31^e, 33^e, 34^e jg. en 35^e jg. tegen 100 F. Van de andere jgg. zijn nog enkele losse nummers te verkrijgen tegen 20 F per nummer.
2. **Herdenkingsalbum Alf. De Cock**. (Uitverkocht).
3. **Het Stroodekkersbedrijf**, door Cl. Trefois (Uitverkocht).
4. **Geïllustreerd Feestnummer** (lustrumnr). Prijs : 10 F.
5. **Lodewijk De Vriese, Bio- en Bibliographische studie**. (Uitverkocht).
6. **Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde**, door Mevrouw L. Bataille-Hiel. Prijs : 50 F gewone uitgave.
7. **De Plattegrondsvormen van z.g. « Frankische » Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land**, door Cl. Trefois. (Uitverkocht).
8. **Register op Celis Gabr. : Volkskundige Kalender voor het Vlaamsche Land**, door Prof. F. M. Olbrechts. Prijs : 12 F.
9. **De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore**, door Cl. Trefois. (Uitverkocht).
10. **De Tinnepotgieterij te Gent**, door Julien Boes. (Uitverkocht).
11. **2^e Lustrumnummer 1930-1935**. Prijs : 36 F.
12. **Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten**, (over het Teerlingspel), door Emile Andelhof. Prijs : 14 F.
13. **De Groei en de Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamsche Volksziel**, door Advokaat Jos. Vermeulen. (Uitverkocht).
14. **Galerij van Gentsche Typen**, door Emile Andelhof. (Uitverkocht).
15. **De Magie van het Poppenspel**, door F. Van Es, en anderen. (Uitverkocht).
16. **Waasch Sagenboek**, door F. Van Es. Prijs : 70 F (65 F voor de leden).
17. **Jaarboek 1945 van de Bond der Oostvlaamsche Folkloristen**. Prijs : 100 F.
18. **Het Curieus en Vermakelijk Namenboek**, door Em. Andelhof. Prijs : 12,50 F.
19. **Folklore en Onderwijs**, door Lod. Hoste. Prijs : 7,50 F.
20. **August Hendrickx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken**, door Fr. De Coster. Prijs : 15 F.
21. **Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur**, door F. Van Es. Prijs : 15 F.
22. **De Wetterse Reuzen**, door Marcel Daem. Prijs : 15 F. (Uitverkocht).
23. **Sagen uit Noord-Oostvlaanderen**, door Dr G. De Meyer. Prijs : 15 F.
24. **Een Teerlingspel in Gent**, door Lod. Lievevrouw-Coopman. Prijs : 25 F (15 F voor de leden).
25. **Inhoudstafel op Oostvlaamsche Zanten (Jg. I-Jg. XXV)**, door F. Van Es. Prijs : 30 F. **Idem II (Jg. XXVI-Jg. XXXV)**. Prijs : 25 F.
26. **Spelen mijner Jeugd**, door L. Lievevrouw. Prijs : 50 F.
27. **De Levende Folklore van het Gewest Balegem**, door M. Broeckhove. Prijs : 40 F.
28. **Weerkundige Volkskalender voor het Vlaamse Land**, door M. Broeckhove. Prijs : 180 F (140 F voor de leden).
29. **Devotie tot de Heilige Donatus**, door M. Broeckhove. Prijs : 80 F.
30. **Doods-, Begrafenis- en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde**, door J. Pieters. Prijs : 75 F. (55 F. voor de leden).

Het bedrag der bestelling is vooraf te storten op postrekening Nr 969.46, Bond Oostvl. Folkloristen, Gent.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Folkloristen. Jaarlijkse bijdrage: 100 F.
Ereleden : 250 F. Buitenland : 125 F.

OOSTVLAAMSCHE ZANTEN

MEDEDELINGEN VAN DE BOND DER OOSTVLAAMSE
FOLKLORISTEN EN VAN DE DIENST VOOR
FOLKLORISTISCHE OPZOEKINGEN

Vereniging zonder winstbejag

Sekretariaat van de Bond :

M. Broeckhove,
Oscar De Gruyterstraat, 36, Gent.

Alle stortingen te doen op postrekening :
969.46, Bond Oostvl. Folkloristen,
Gent.

Redaktie van Oostvl. Zanten :

F. VAN ES,
Désiré De Wolfstr., 3, Aalst.

Drs M. DAEM & J. BOES.

SLEI'NE⁽¹⁾ OP BEDEVAART ...

Naar Sint Kornelis te Kluizen.

Ter inleiding.

Onder de vele heiligen, die zich in een bijzondere verering bij het Vlaamse volk mogen verheugen, neemt de H. Kornelis⁽²⁾ ongetwijfeld een uitzonderlijke plaats in.

(1) Sleidinge.

(2) De H. KORNELIUS, enige paus van die naam, werd te Rome geboren, bestuurde de Kerk ten tijde van keizer Gallus (251), werd op keizerlijk bevel uit Rome verbannen en naderhand, toen hij weigerde voor de afgod Mars wierook te offeren, in het jaar 252 onthoofd. Hij werd begraven in de katacombe van Callixtus. In de 5e eeuw liet paus Leo I te Rome een kerk bouwen, om er zijn H. Relikwieën in onder te brengen. Drie eeuwen later werden zij naar een andere Romeinse kerk overgebracht. Paus Joannes VII schonk een belangrijk deel ervan aan Karel de Kale bij gelegenheid van diens koningskroning. Deze stond er een deel van af aan de abdij van Compiègne en een ander deel aan de abdij van Kornelimunster bij Aken. Uit deze twee abdijen stammen de vele kleine relieken over ons land verspreid. Het feest van Sint-Kornelis wordt in de Kerk gevierd op 16 september. In Vlaanderen wordt hij vooral vereerd in de Paas- en Pinkstertijd. Hij wordt er aangeroept « tegen de vallende ziekten, lamheden, stuipen of accessen en andere kwalen, welke zoo menschen als beesten aanranden » (G. F. TANGHE, *Noodpatronen...*, De Scheemaecker-Van Windekens, Brugge, 1876, blz. 93-94). Te Kluizen wordt hij, zo vermeldt de jaarlijkse aanplakbrief, m.i. gediend « tegen seskens, vallende- en zenuwziekten », of nog, naar de melding op het plaatselijk gebedssantje, « tegen de stuipen, jichtigheden, vallende ziekte, en de ziekten van het vee ».

Deze laatste specialiteit wordt hem toegeschreven ter wille van zijn naam, die men van het latijn : *cornu*, hoorn afleidde; daarom geldt hij algemeen als de patroon van het hoornvee, en wordt hij ook, te zamen met zijn pauselijke attributen : tiara en pauselijke kruis staf, met een koehoorn afgebeeld.

Zijn aanroeping tegen vallende ziekte, stuipen en zenuwziekten in het algemeen, dankt hij aan een genezing die hij kort vóór zijn dood bewerkte. Op weg naar de plaats waar hij voor Mars zou moeten offeren, genas hij de vrouw van de hoofdman die hem opleidde van een sedert vijftien jaar aanslepende zenuwziekte.

Van Nyen⁽³⁾ telde in het Vlaamse land meer dan honderd plaatsen waar de heilige wordt gediend. Voor Antwerpen vermeldde M. De Meyer⁽⁴⁾ er 19; voor Oost- en West-Vlaanderen hebben Simoens en Defraeye⁽⁵⁾ er respectievelijk 62 en 28 opgetekend.

Er zijn de belangrijkste Korneliuscentra met een regionale uitstraling: Beerse en Lichtaart in het Antwerpse, Diegem in het Brabantse, Ninove in Vlaanderen⁽⁶⁾; en er zijn de meer bescheiden devotiecentra, wier invloed zich hoogstens tot een bestuurlijk arrondissement of een paar kerkelijke dekenaten uitstrekt. Bovendien is er nog de lokale verering: de zegening met de relikwie in God weet hoeveel parochiekerken op bepaalde dagen en tijden van het jaar.

Het uitzonderlijk succes van deze wonderheilige is licht te begrijpen. Kornelius, paus en martelaar uit de eerste Kerk, staat zo dicht bij het volk, zijn bescherming is zo nauw verbonden met al wat de landman dagelijks zorgen baart. Zeker, daar zijn de ziekten en gevaren waaraan van seizoen tot seizoen graan en veldgewassen zijn blootgesteld en waarover de H. Kornelius geen bijzondere macht schijnt te bezitten. Maar daarnaast, wat een voortdurende kommer bezorgen de boer niet zijn stallen! Het hoornvee en de viggens, de kippen en de konijnen! En dan is er ook nog het gezin, de kinderen, grote en kleine, heel dat wriemelende nest vol immer dreigende en altijd weerkerende miseries. Stuipen en vallende ziekte, of anders gezegd: de « cessekens » (accessen of zenuwaanvalen) en de wrede « sente Cornelis sieckte »! Over dit alles, over

-
- (3) KAREL VAN NYEN, « *Sint-Cornelius* », een volksheilige in 't Vlaamsche land, Kempisch Museum, Brecht, 1942. — Voor verdere studie van de volksdevotie m.i. tot de H. Cornelius, zal men, ter aanvulling van Van Nyen's werk, met vrucht de licentiaatsdissertaties raadplegen van Leuvense germanisten, welke vanaf 1935 systematisch de volksbedevaarten in de verschillende gewesten van het Vlaamse land onderzochten. Enkele daarvan verschenen in *De Brabantse Folklore*: 1949 (West-Brabant), 1950 (Oost-Brabant), 1951 (Tussen Zenne en Dyle); ook studiën van meer algemene aard, als b.v. Dr. J. J. MAK, *Vlaamse Volksdevoties in een Geuzenlied uit de 16e eeuw*, in *Volkskunde*, 47e jg., 1946, m.i. blz. 16 en vlg.; E. VAN HEURCK, *Het opwegen en de Ritus van de Vervangings- en Wijdingsofferanden*, in *Nederlandsch Tijdschrift voor Volkskunde*, 28e jg., 1923, blz. 18-34; dezelfde, *Le contrepoisage et le rite des offrandes substitutives et votives*, in *Bulletin de la Société française d'Histoire de la Médecine*, 17e jg., 1923, nrs. 3-4, blz. 97-117.
- (4) MAURITS DE MEYER, *Volksbedevaarten in Vlaanderen* (Over de volksverering tot de H. Kornelius in de Provincie Antwerpen), in *Volkskunde*, nieuwe reeks, 3e jg., 1943, blz. 140-147.
- (5) LEON DEFRAEYE en LEO SIMOENS, *Onze Heiligen in Kerk en Kapel, I Bisdom Brugge*. In eigen beheer, 1950; LEO SIMOENS, *Onze Heiligen in Kerk en Kapel, II Bisdom Gent*. In eigen beheer, 1952.
- (6) Zie MAURITS DE MEYER, o.c., blz. 141-143. Voor Ninove: J. WALTERS, *Ninove en omstreken*, Anneessens, Ninove, 1937; X., *De verering van Sint-Cornelius te Ninove*, in *Godsdienstige Week van het Bisdom Gent*, 11e jg., 1938, nr. 22, blz. 87-88 en nr. 23, blz. 90-91; JULES PIETERS, *De Boete van St-Cornelius te Ninove*, in *Volkskunde*, 39e jg., 1934, blz. 62-67.

kinderen en vee, waakt de H. Kornelius, en strekt hij zijn genezen-de hand uit.

Sedert enkele tijd gaat onze belangstelling naar de volksgebruiken in het Sleidingse. Natuurlijk dat wij, al luisterend en kijkend, op het gebied van het volksgeloof zouden belanden. Eens daar stonden wij meteen voor de grote wel- en wonderdoener, Sint-Kornelis. Daar nu voor de Sleinenaars Sint-Kornelis te Kluizen zetelt, kwamen wij zonder het te willen op deze parochie terecht.

Wij hebben ons voorgesteld in deze bijdrage mee te delen, wat wij bij de opneming van de bedevaartplaats en de eredienst aldaar hebben vastgesteld. Vooraf geven wij, fris uit de volksmond overgeschreven⁽⁷⁾, het relaas van een Sleinse bedevaart naar Sint-Kornelis te Kluizen, 40 jaar geleden. Het brengt ons onmiddellijk in de plaatselijke atmosfeer, en verklapt ons reeds een en ander over de gebruiken welke er toentertijde nog in zwaag waren. Daarna laten wij de nota's van ons onderzoek volgen : de beschrijving van de plaats, de opgave van de nog bestaande devotiepraktijken, om te eindigen met een woord over de uitstraling van dit eenvoudig en beminnelijk Kornelisoord⁽⁸⁾.

40 Jaar geleden.

Wat waren wij toch goeie dutsen, dat wij dat altijd allemaal deën! Telkens als er wat aan de hand was, kwamen zij naar ons!

Maria Weytens kwam bij ons. Margrietjen, haar meiske, had de « cessens » gekregen, en ze kwam ons vragen om met tweeën naar Kluizen te gaan, bij Kornelis. Want ge moest daarvoor met tweeën zijn (om voor een ander den beêweg te doen), en uit hetzelfde huishouden dan nog niet.

— Vraag eens aan Rozeken K., of 't niet wil meegaan, zei mijn moeder.

-- Gaarne, zei Rozeken.

Maar eerst moesten wij nog bij Weytens om een hoender gaan : de schoonste van 't hof. We staken ze in een net, en wij daarmee naar Kluizen.

Toen wij te Kluizen aankwamen, gingen wij in de kerk kijken onder de preekstoel, om te zien of de kiekenskorf daar stond; maar hij stond er niet.

(7) *Zegspersoon* : M.M., 68 jaar, huishoudster, eertijds te Sleidinge, thans te Gent.

(8) Een woord van dank mag hier zeker niet ontbreken aan het adres van Eerwaarde Heer A. Bouckaert, pastoor te Kluizen, die ons met zoveel welwillendheid te woord stond en ter plaatse overal rondleidde.

Zegt Rozeken tegen mij : Wat moeten wij nu gaan doen? Wil-
len wij ze in de preekstoel steken?

-- Ba nee gij! Wij kunnen niet anders doen dan bij de koster gaan.

(Want die hoenders werden toch bij de koster gedaan, die ze de
zondag daarop na de hoogmis aan het hekken van het kerkhof
verkochte).

— Ah, waar woont die koster?

— Ginderachter, in dat straatje t'zij'en de kerk, in 'ne winkel.
De koster kwam voor.

'k Zei : 't Is toch hier dat de koster woont?

— Ja't, zei hij.

— Koster, zei ik, we zijn hier met een hoender. Maar er stond
gene korf onder de preekstoel.

— Nee, zei de koster, de korf staat er niet, maar geef ze maar alhier.

— 't Is een vette, zulle, meneer de koster, 't is de schoonste uit
den hoop!

— Hij zal ze wel in zijne pot draaien, zei Rozeken in stilte tegen
mij, terwijl hij de hoender wegdroeg.

Wij lachen!

— Maar meneer de koster, wij zouden wij toch moeten gezegend
worden ook?

En de koster ging mee naar de kerk, en hij zegende ons.

Toen moesten wij den ommegang doen rond de kerk. Er zijn
daar in de muur van de kerk statiekens, en aan elk statieken lazen
wij, gelijk het meeste part, vijf Onze Vaders en vijf Weesgegroeten.

Daarna zijn wij naar huis gegaan, en Maria haar net weest
terugdragen.

Zij moesten dan acht dagen lang de octaaf onderhouden.

Zij vroeg ons toen wat haar schuld was.

-- Niets, zeiden wij, da' 's 'nen dienst!

-- Gij zijt gij toch wel bedankt, zei Maria, dat gij dat zo hebt
willen doen voor ons Margrietjen.

Nadien heeft het meisken nog wel eens de « cessens » gehad,
maar toch niet veel meer. Maar een dutsken is 't gebleven, want
't was een dutsken geboren. Het is dit jaar in mei maar begraven.

De bedevaartplaats.

Het is in de **parochiekerk** te Kluizen dat de H. Kornelius wordt
vereerd. Niet dat hij de patroonheilige van de kerk is; patrones

van de kerk is O.L.Vrouw onder de titel : O.L.Vrouw-geboorte. Maar de biezonder-vereerde heilige is er Kornelius.

Het **altaar** langs de epistelzijde is aan hem toegewijd. In een oude barokke omlijsting, waaruit het schilderij werd weggenomen, straalt een gekleurd plaasteren Kornelisbeeld zonder karakter (einde 19e eeuw). Op de boord van de lijst wemelt het van wassen ex-votobeeldjes. Het schilderij dat eertijds het altaar versierde, staat thans geremiseerd aan de overzijde tegen de wand naast het Lievevrouwenaltaar. Het is geen meesterwerk. Een laat-barok doek van een onbekend schilder. Maar lokaal-folkloristisch is het niet zonder belang. Het is een van de zeldzame getuigenissen van de plaatselijke devotie tot Sint Kornelis uit vroeger tijd. In 't midden, op een schabel van wolken, staat de heilige met een wuivende koorkap omslagen. Het hoofd is bloot. De armen zijn gespreid. De ogen kijken naar de linkerbovenhoek, waar de H. Drievuldigheid verschijnt. Links van de heilige, een tiaar in de handen, zweeft een putto met een banderol waarop de woorden : **Cornelius in morbo caduco patronus**⁽⁹⁾. Ter rechterzijde een ander engeltje met de pauselijke kruisstaf. Diep onder de heilige spreidt zich een Vlaams landschap (het Kluizen van die tijd?), waarin op de voorgrond links een knielende moeder met een kindje, dat smekend de handjes naar de heilige verheft; rechts een landman, die een biggetje op de armen houdt.

In de **sakristie**, in een kast opgeborgen, bevindt zich het oude geklede beeld van de H. Kornelius, dat ieder jaar, onder de oktaaf, in het midden van de kerk wordt uitgesteld, en dat ook in de processie wordt gedragen. Verder een verguld relikwieschrijn (19de-eeuws) met zilveren applieken — tiaar en kruisstaf, de rekwisieten van de heilige —, waarin de grote Korneliusrelikwie kan worden bevestigd. Dit schrijn wordt onder de oktaaf in het koor uitgesteld en het wordt eveneens in de processie gedragen.

Er zijn twee **relikwieën** : de zogenoemde grote, d.i. een kleine relikwie in een grotere reliekhouders van zilver ($\pm$ 1800) gevat, zonder biezondere kunstwaarde; en de zogezegde kleine, een kleine zwart-gepolierde koehoorn met zilver beslagen, waarin een klein relikwiedoosje (19e eeuw) is verwerkt.

Geschiedt geheel de volksverering in en om de parochiekerk, toch bezit Kluizen nog een **Sint-Korneliuskapel**, nl. in de Pastoorshoek. Een stijlloos gebouwtje, opgetrokken in rode baksteen, 4 à 6 m² oppervlakte, daterend uit de tweede helft der 19e eeuw. Maar zij

(9) Kornelius, beschermheilige tegen de vallende ziekte.

vervangt een oudere, thans verdwenen kapel uit het midden der 18e eeuw. Binnenin geen versiering, effenwit gekalkt. Alleen op een soort gemetseld altaar een oud kruis (midden 18e eeuw) met vergulde Louis XV-motieven. Middenin de tamelijk zware voet een klein verguld Korneliusbustje met tiara en kruisstaf. De kapel werd gebouwd met het geld van de parochianen. Zij dient als rustaltaar voor de processie.

De **omwegang** heeft, artistiek en folkloristisch weinig karakteristieks. Vijftien kleine gekleurde plaasteren staties (einde 19e eeuw) achter glas, rondom in de kerkmuur gemetseld, verbeelden de vijftien mysteriën van de rozenkrans.

In de voorgevel, rechts van het portaal, rijst in witte zandsteen het levensgrote beeld van de H. Kornelis, voorgesteld als paus, de tiara op het hoofd, de pauselijke kruisstaf en de hoorn in de linkerhand. Onder het beeld, eveneens uit witte zandsteen gehouwen, een halfverheven beeldhouwwerk, dat de heilige nu voorstelt als een gewoon priester in functie, met rochet, stoel en baret, omringd van volksmensen die vol vertrouwen zieke kinderen en vee aanbrenge, om door hem gezegend te worden. Beeld en plaket werden na de tweede wereldoorlog geplaatst. Zij zijn beide het werk van dhr. Vits te Melle.

Plaatselijke devotiegebruiken.

Het jaar door komen bedevaarders naar Kluizen Kornelis vereren. De grote begankenis echter heeft plaats onder de oktaaf welke begint op het feest van Sint-Pieter, 29 juni, en duurt tot en met 6 juli, feest van Sint-Godelieve en begin van de Godelieve-novene te Sleidinge. Daarom zeggen die van Sleine : « De zesde juli komt Godelieve (te Sleidinge) binnen en vertrekt Kornelis (te Kluizen); zij geven malkaar de hand in de Keue (Kooie, boswijk aan de gemeentelijke grens Sleidinge-Kluizen)! Of nog : « ... ze geven malkaar de hand aan Kluz'brugge! ».

In die dagen staat de rijve met de relikwie uitgesteld in het koor, en het geklede beeld van de heilige te midden van de kerk in een tuin van licht en bloemen.

De bedevaarders lopen eerst de kerk binnen om Kornelis te groeten. Dan gaan zij de omwegang rond de kerk. Aan ieder statieken wordt er stil gehouden en een tientje van de rozenkrans gebeden. De rondgang eindigt voor het beeld van de heilige in de voorgevel naast het portaal. Daar bidden zij met gespreide armen nog vijf

Onze Vaders, vijf Weesgegroeten en vijf Gloria's. Dan trekken zij weer de kerk binnen, laten zich zegenen en blijven nog een tijdlang bij het uitgesteld beeld neergeknield. Eindelijk lopen zij ook nog de sakristie binnen, om zich in de Broederschap van de H. Kornelius te laten inschrijven, of hun jaarlijks lidgeld te betalen.

Natuurlijk bestaat er een konfrerie. Het lidgeld is meer dan bescheiden : 5 F 's jaars. Daarvoor hebben de leden deel in al de missen welke tot hun intentie worden opgedragen, plus het recht op een bijzondere mis bij hun overlijden. De namen van de leden worden in een register ingeschreven. Alle parochianen van Kluizen zijn vanzelfsprekend lid. Zij moeten hun lidgeld niet met de octaaf betalen. Het wordt in de loop van het jaar wel aan huis ingezameld. Een rood-fluwelen standaard met goud bestikt en versierd met een medaljon in borduurwerk, voorstellend de heilige een moeder met haar kindje zegenend (1814), is het kostbaar bezit van de Broederschap.

Daarna doen de pelgrims hun aankopen. Achteraan in de kerk immers hebben onder de octaaf een paar vrome zielen op een tafeltje een kraam met devotionaliën geïnstaleerd. Daar heerst nu een drukte van belang. Iedereen wil wat heiligheid van de bedevaart naar huis meedragen : een gewijd medalieken, een gebedsprentje⁽¹⁰⁾, een gewijd broodje, ofwel een wassen ex-voto aan de voet van de heilige achterlaten. Stemmen roepen op nauwelijks gedempte toon : « Hé, geef mij daar nekeer 'ne nest viggens! » « Voor mij e' mannemens! » Maar het belet de devotie niet; men is aan dit marktgedoe nu eenmaal gewoon. De ex-voto's worden naar het Kornelisaltaar gedragen en er met vertrouwen neergezet.

Wij hebben de medalies en gebedssantjes gezien. De medalies hebben op de H. Kornelius geen betrekking. Zij dragen op de voorzijde de beeltenis van de regerende paus, op de rugzijde de busten van de H.H. Petrus en Paulus. Het gebedssantje, een dubbelblaadje, vertoont op de voorzijde in kleuren het beeld van de gekroonde Kornelius met in de rechterhand de hoorn, in de linker de pauselijke kruis staf. Op de achtergrond rijzen de vroegere gevel en geveltoren van de kerk. Deze werden onder de laatste wereldoorlog door oorlogsfeiten vernield. De overige drie bladzijden worden ingenomen door de litanie en het gebed ter ere van de heilige. Zij zullen thuis te pas komen. Het bidden van de litanie met het gebed is immers de gewone boete welke de bedevaarders

(10) Onder het jaar zijn medalies en prentjes bij de Pastoor verkrijgbaar, die ook de bedevaarders welke het verlangen, in de Broederschap inschrijft.

gedurende de acht dagen volgende op de beêdag zullen onderhouden. De broodjes van de H. Kornelis zijn kleine ronde pistolets ter grote van een frikadel. Zij zijn hardgebakken om te kunnen bewaren. De bedevaarders dragen ze mee naar huis, waar ze zullen verbrijzeld worden en met beetjes in het eten van mensen en dieren worden gemengd. Zij worden door de Pastoor te voren gewijd. Elk jaar worden er een honderdtal verkocht.

Voorzijde van het gebedsantje ter ere van de H. Cornelius te Kluizen.

Andere devotievoorwerpen zijn niet aanwezig. Geen boekjes, geen vaantjes. Er worden ook geen andere devotiepraktijken gepleegd dan de hierboven beschreven. Geen sporen van het opwegen van kinderen, van het rondragen van kinderen driemaal rond het altaar van de heilige om ze daarna op het altaar neer te leggen, geen offeren van gebedeld graan, geen huren van kinderen om

de beëweg mee te maken. Zelfs het offeren van dieren, vóór veertig jaar nog in gebruik, is thans volledig uitgestorven.

De zondag onder de oktaaf is dé grote dag. Van vier uur 's morgens staan er al bedevaarders voor de kerk te wachten. Er worden die zondag drie missen gecelebreerd in plaats van twee, en een vreemde predikant houdt onder alle missen een lofredde over de heilige.

De boeren van Volpenswege (Sleidinge) echter komen niet op die zondag maar op Sint-Pietersdag. Het mansvolk rijdt er 's morgens al vroeg met de fiets heen. Zij zorgen ervoor in de hoogmis te zijn, waarna zij te zegenen gaan en de ommegang doen. 's Namiddags één uur trekken de vrouwen met de kinders op weg : groot en klein, zelfs de borelingskens moeten mee. De baan naar Kluizen loopt die middag vol piepende kinderwagens, stoeiende snaken en opgedirkte taterende boerinnen. Eerlijk gezegd is het ook niet helemaal alleen voor Sint-Kornelis dat zij naar Kluizen gaan. Die dag immers is het ook Kluizenkermis, en dit is een aantrekkelijkheid te meer.

Vermelden wij volledigheidshalve nog de verdere plechtigheden onder de oktaafs : het solemneel lof ter ere van de heilige iedere avond en de plechtige mis voor de levende en overleden leden van de Broederschap op de laatste dag. Verder de biezondere viering voor de parochianen op zaterdag, met biezonder lof, zegening, ommegang in groep onder leiding van de geestelijkheid; en ten laatste de georganiseerde bedevaarten der naburige parochieën Ertvelde en Wippelgem. Deze kiezen zich daarvoor een eigen dag uit, waarop men van 's morgens vroeg in groep naar Kluizen opstapt, pastoor en koster op kop. Ter plaatse aangekomen, draagt de beëvarende pastoor voor zijn parochianen de H. Mis op, door zijn koster gezongen en gespeeld. Na de Mis ommegang.

Uitstraling.

Oude Kluizenaars weten te vertellen, dat er vroeger een heel wat grotere toeloop van bedevaarders was dan nu. Wij geloven hen gaarne. Maar ook nu nog komen er veel. Vijf jaar geleden telde de toenmalige pastoor voor de dagen van de oktaaf nog vijfduizend geldstukjes in de offerschaal.

Uit welke parochies naar Kluizen wordt gepelgrimeerd kan het register van de Broederschap van Sint-Kornelis ons vertellen. Maar

het is niet nodig zo ver te zoeken. De Pastoor kent die parochieën van buiten, en ieder jaar stuurt hij er zijn smalle, gele, altijd dezelfde aanplakbrieven naartoe, om de klanten van de heilige aan de jaarlijkse begankenis te herinneren. Naast Kluizen prijken op de crelijst : Oostakker, Mendonk, Winkel, Wachtebeke, Zelzate, Sleidinge, Evergem, Wippelgem, Langerbrugge, Belzele, Wondelgem, Zomergem, Waarschoot, Beke, Lembeke, Oosteeklo, m.a.w. heel de West-Noordhoek der provincie Oost-Vlaanderen komt er heen.

Deze toeloop zegt genoeg, hoe groot nog het vertrouwen is dat de landelijke bevolking van de streek in de H. Kornelius stelt, maar ook hoe talrijk de weldaden zijn die de heilige nog steeds uit de overvloed van zijn hoorn over zijn trouwe vereerders uitstort. « Heilige Cornelius, die aan de gelovigen, niet alleen in uw leven, maar wel bijzonder in den hemel nu met Christus regeerende, alle goed bezorgt, bid voor ons! »⁽¹¹⁾.

Georges DE KEERSMAEKER.

---

(11) Uit de litanie ter ere van de heilige.

De Gentse Aardenpottenbakkers.

Over de geschiedenis der Gentse pottenbakkers werd weinig gepubliceerd. Ongetwijfeld is deze leemte toe te schrijven aan het feit, dat de bewaarde archiefstukken dezer nering zeer gering zijn.

Bij het opstellen van deze bijdrage, hebben we ons hoofdzakelijk gesteund op de hiernavermelde bronnen. De oudste, zeer schaarse gegevens uit de 14e en 15e eeuw liggen verspreid in de stadsrekeningen, de voorgeboden en in het Register der Ordonnantien en wijsdommen der dekenen; voor de 16e en 17e eeuw ontleenden we enkele vermeldingen uit de rekeningen van de proost van de St.-Pietersabdij; ten slotte, de meest uitgebreide bron, n.l. het archief der pottenbakkersnering met de dokumenten uit de 17e en 18e eeuw.

Zoals de titel van onze bijdrage het aanduidt, beogen we een algemeen overzicht te geven van de bedrijvigheid dezer kleine nering. Het is voldoende bekend, — zowel nationaal als internationaal — dat de stad Gent binnen haar muren, in haar musea en in haar archieven een rijke verzameling bewaart over de geschiedenis van het Middeleeuwse ambachtsleven. Door deze beknopte studie willen we een steentje bijbrengen om dit patrimonium te laten kennen.

We zijn er ons wel van bewust, dat er in ons werk leemten bestaan. De grootste leemte is wellicht, dat we er niet in geslaagd zijn typisch Gents aardewerk te identificeren. Konden we er in gelukken de Gentse merktekens der pottenbakkers te ontdekken, dan ware dit een aanwinst van grote betekenis.

* * *

Zoals het voor de vele andere Gentse neringen het geval is, weten we niet met zekerheid wanneer de nering der pottenbakkers zou ontstaan zijn. In 1316 waren de neringen reeds georganiseerd en duiden ze hun afgevaardigden aan als medeonderhandelaars namens het Stadsbestuur⁽¹⁾.

Uit de rekeningen der stad Gent, van het jaar 1336, is ons bekend, dat de « *erdinenpotmakers* » 66 deniers betaalden als bijdrage in de belastingen, de naam der nering figureert onder de benamingen der toenmalige 59 kleine neringen. Volgens dezelfde rekeningen

(1) Namelijk drie dekens, vertegenwoordigend : de wevers, de volders, de kleine neringen (hierin waren 59 neringen gegroepeerd waaronder ook de pottenbakkers).

van het jaar 1355 beschikte de nering over 5 strijdende mannen; in 1356 over 13 weerbare mannen⁽²⁾. Wanneer we deze cijfers vergelijken met het bedrag der belasting en het aantal weerbare mannen van andere neringen, dan mogen we hieruit opmaken, dat het aardnoppottenbakkersbedrijf van mindere betekenis was voor de plaatselijke ekonomie.

In de voorgeboden vinden we éénmaal de pottenbakkers vermeld, n.l. in 1338, voor wat betreft de verplichting de potten groot genoeg te maken volgens de aangegeven maten die zich bevinden in het St.-Janshuis, bij de Houtbriel⁽³⁾.

Voor de 15e eeuw zijn de gevonden inlichtingen in de ordonnantiën en wijsdommen der dekenen⁽⁴⁾ even schaars. Hun bescheiden rol, had voor gevolg dat ze niet genoemd worden in betwistingen tussen hen en andere neringen, evenmin schijnen er geen onderlinge ruzies geweest te zijn. In 1445 ontdekken wij de pottenbakkers in de lijst der kleine neringen met de vermelding van de deken, *Jan van Hoevelde, bastaert, deken van den herdinpotmakerie*. Voor de volgende jaren blijft de nering haar 48e plaats bekleden in de rij der 53 kleine neringen.

Een houtgravure van het jaar 1524, gedrukt te Gent door Pieter De Keyser, geeft de afbeelding van het Gentse schild der aardnoppottenbakkers. Het zag er uit als volgt, een veld van keel met 2 potten staande op een tablet in natuurlijk kleur.

De Karolijnse Concessie (1540) stelde een einde aan het bestaan van de nering en diensvolgens een einde aan haar bezittingen.

(2) NAPOLEON DE PAUW, De Voorgeboden der Stad Gent in de 14e eeuw, Gent, 1885, blz. 167.

(3) ibidem, blz. 11, « *Vort dat alle erdinepotmakers maken ende doen maken hare potte groot ghenouch na de mate van Sente Janshuus, diet liete ende hys niet en dade dat ware up dezelve boete.* »

(4) Gent, Stadsarchief — Reg. 1561,, f° 82, *Jan van hoevelde bastaert, deken in 1445, f° 85 idem voor 1447, 1448, 1449; f° 105 Jan Ghelas in 1450; f° 115 Meester Pieter Bondiers, scolmeester; verdere vermeldingen tot 1526.*

We zijn beland in het begin der 17e eeuw, een periode in de geschiedenis der stad Gent die betiteld wordt door Victor Fris met de woorden : La chute et le sommeil; La ruine de la ville. De donkere bladzijden uit de geschiedenis die deze datum voorafgaan en later herhaald worden, zijn onderbroken door een kortstondige tussenperiode van welvaart tijdens de regering van de aartshertogen Albrecht en Isabella. Rond 1609 kwam er een economische herleving in de stad; er kwam bloei en welstand⁽⁵⁾.

Ook de pottenbakkers achtten het ogenblik gunstig om hun aandeel te eisen van deze gunstige konjonktuur. In 1612 verzochten ze om bescherming van hun beroepsbelangen bij de magistraten te Brussel. Verwijzend naar hun vroegere privileges, vragen ze de verkoop van vreemd aardewerk slechts toe te laten tijdens de jaarmarkten. Ze steunen hun verzoek op het feit, dat binnen de stad aardewerk verkocht wordt, komend uit andere steden en dorpen van Vlaanderen. De Gentse pottenbakkers mogen niet naar andere steden of dorpen gaan verkopen, tenzij op de jaarmarkten, dit alles « *tot heurlieden ruyne ende bederffenisse* ».

Na het advies te hebben ingewonnen van de schepenen der stad, gaven de magistraten een gunstig gevolg aan voorgenoemd verzoek en verboden ze aan alle pottenbakkers die niet van Gent waren — behorend tot de steden en dorpen van Vlaanderen — het inbrengen en verkopen van hun aardewerk, tenzij op de Gentse jaarmarkten. Uitzondering wordt gemaakt voor het Meerbeeks aardewerk. Deze beslissing werd getroffen bij wijze van proef⁽⁶⁾.

De benaming « *Meerberx werck* » is af te leiden van het dorp Meerbeke (gemeente in Oost-Vl.); de plaats genoot een buitengewone faam voor het pottenbakkerswerk en de pottenbakkerskunst. Marcus van Vaernewyck⁽⁷⁾ schreef : « *Hier maecht men die beste ende sterkste eerden potten van Vlaenderen ende ander eerden werck* ».

Bij het indienen van hun verzoek tot bescherming van hun beroepsbelangen maakten de pottenbakkers van deze gelegenheid gebruik om te vragen een konfrerie op te richten. Zulks werd hen niet toegestaan door de Raad van Vlaanderen, aangezien het in strijd was met de Karolijnse Concessie⁽⁸⁾.

(5) VICTOR FRIS. — Histoire de Gand, 2e édition, Gand, 1930, blz. 232.

(6) Stadsarchief Gent — nr. 1882 — Dokument gedateerd 17 nov. 1612.

(7) MARCUS VAN VAERNEWYCK : excellent Poët ende Historsographe moderne, Die Historie van Belgis, die men anders namen mag : den Spieghel der Nederlantscher Oudtheyt, Gent, 1574, 4e boek, cap. 38 f° 112 (steden en dorpen sorterende onder tlant ende Graefschap van Aelst).

(8) Potiers de Gand, (L. St.) in Messager des Sciences historiques ou archives des Arts, et de la Bibliographie de Belgique. Gand, 1882, blz. 108.

Enkele maanden nadat het verzoek tot bescherming was ingewilligd, stuurden de pottenbakkers aan de schepenen der stad Gent de ordonnanties hunner vereniging ter erkenning. Dit document⁽⁹⁾, gedateerd 1613, laat ons toe een kijkje te nemen in het leven en werk van de Gentse pottenbakkers, en draagt de naam « *Pointen ende artyculen gheadviseert bij d'auderlinghen ende ghemeene Supposten van Gulde van de eerdepotbackere* ».

Niemand mocht tot het Gilde toetreden om het ambacht of nering uit te oefenen, tenzij hij als meester zijn proefstuk had afgelegd. Deze meesterproef bestond uit het maken van een *wupcanne, een sluytpot van eenen worp, een dobbel teele met twee euren*⁽¹⁰⁾. Voor het vrijdom van het gilde werd 20 sh. gr. betaald, voor vrijdom van verkoop 12 sh., waarvan de helft ten profijte van de armen, en de andere helft voor het gilde. Over de verkoop vernemen we dat niemand voor zijn deur of winkel meer dan 100 stuks aardewerk mocht uitstellen, « *bij de worp* » geteld, 75 worpen min of meer. Elk meester mocht op de markt een winkel of kelder houden waarin hij zijn waren tentoonstelde, hierin werd niet gewerkt.

De meester mocht alleen bakken wat in zijn werkhuis gemaakt werd. Niemand mocht zich vernederen door *Meerbeecxsche potten, Hollants ofte Bruynswercx eerdewerck* te kopen om voort te verkopen, tenzij herkomstig van pottenmakers van beroep, *ghedaen hebbende behoirlicke preuve*.

Tijdens de St.-Maria-Magdalenadagen (22 en 23 juli) mochten de aardenpottenbakkers vanaf St.-Maria-Magdalena-avond op de markt staan en er blijven gedurende de vrije marktdagen; 's anderendaags moesten zij opbreken.

De leertijd van de knapen was 3 jaar. Zij kwamen werken bij dageraad van Bamis tot halfmaart; de arbeid eindigde wanneer het donker werd. Vanaf halfmaart tot Bamis waren de werkuren afgestemd op het luiden van de werkklok. Geschillen tussen meester en knapen werden door de schepenen van de Keure beslecht.

Wanneer een meester over geen of over een onvoldoende aantal knapen beschikte, kon hij zich wenden tot de gezworenen der nering; *en die zullen die Sacke remedieren, dies zal moeten*

(9) Stadsarchief Gent — Serie 188² — Gedateerd 1613 en 1616.

(10) Dr J. VERWIJS en Dr J. VERDAM. — Middelnederlandsch Woordenboek. 's Gravenhage, 1929, 9e deel, blz. 2815 — *worp* bij pottenbakkers; maat potaarde volgens dewelke potten gemaakt en verkocht worden; benaming ter bepaling van de grootte van boterpotten.

gheschieden te Cathelynen daghe. De gezwornen konden het werk verbieden wanneer het in huis vroom; drie dagen na de dooi mocht er weer gewerkt worden.

Voorgenoemde punten en artyclen werden drie jaren later, op 19 maart 1616, door de schepen van de Keure erkend⁽¹¹⁾.

Uit de rekeningen van de proost van St. Pieters vernemen we dat de potaarde uitgestoken werd op het Eechaut⁽¹²⁾. Deze plaats was gelegen nabij het huidige St.-Pieterstation.

De huidige Eeckhoutstraat herinnert nog aan die plaats.

Keren we terug tot een bladzijde uit de Gentse geschiedenis ten tijde van Mgr. Triest (1622-1657). Deze bloeiperiode voor de kunst viel samen met het ontstaan van nieuwe nijverheidstakken⁽¹³⁾ dank zij protektionistische maatregelen vanwege het stadsbestuur.

Tot deze nieuwe nijverheidstakken behoorde het maken van gleiswerk. M. Heins schrijft dat het gleiswerk in 1534 te Gent zijn intrede deed⁽¹⁴⁾. De dokumenten die wij hierover raadpleegden, dateren van 100 jaar later, wat niet wegneemt dat ze belangrijk genoeg zijn om geciteerd te worden. De stichter van een gleiswerk-atelier te Gent — en vernoemd door V. Fris — was Pieter Tobiese Stockhollem. Hij werd in januari 1654 bij het Gentse stadsbestuur geïntroduceerd door Jacoppe Oosterlaen. De originele tekst, die we laten volgen maakt alle kommentaar overbodig. De aanbeveling luidde als volgt : *Ick Pieter Jacoppe Oosterlaen attesteere dat Pieter Tobiese Stockhollem het werck van geleyers te backen geccerceert heeft over de 25 jare waer hij wel 10 jare tot mijnen huysse heeft gevrocht soodat hij bij expereyensen ende door ander Lueden aen hem geoopenbaert hebben de konst ende weetenschap heeft bekoomen sodat hij bequaem soude sijn om een winckel in eere te houden van het geleyersbacken. So is dat ick hem aan Ued Magestratie tot Gent rekommandere dat ghy geen beeter man*

(11) Serie 188². « *Op den 19en/3/1616 hebben mijne Edele Heeren Scepenen van de Keure met advyse ende consente van mynen Edelen Heere den Hoochbailliu gheconsenteert dese ordonnantie.* »

(12) Rijksarchief Gent — St. Pieters. Pachten. Nr. 1822. Rekeningen van de Proosdy, 1506, f° 8 : *Item desen XXVIen in hoymaent XV zesse ontsaen van Jacob de Mespelaere XXVIIj gr ende dat voor de potbackeerde ende dat over de vulle betalinghe van den poteerden die hij haelt upt eechaut*; idem Nr. 1844, 1667-1669 f° 4 : *pacht van potaerde*; idem. Nr. 1845, 10 oct 1687-1698, f° 2 : *Lieven van de Putte heeft in pachte ghenomen het steken van potaerde ende volaerde op het Eechaut deser heerlicheide voor den tijdt van neghen jaeren inguande den 1en juny 1687 voor de somme van 6 p. gr tsjaers.*

(13) V. FRIS — Histoire de Gand, blz. 238.

(14) M. HEINS. — Gand, Sa vie et ses institutions, Tome III, Gand, 1921-1923, blz. 586.

daertoe sout kennen bekoomen nadien hij heel goed van leeven en van verstand es. (act. 13 januari 1654, get. Pieter Jacob Oosterlaen)⁽¹⁵⁾.

Dat deze aanbeveling een gunstig gevolg had weten we door de vestiging van het gekende atelier Stockhollem te Gent.

Zoals vroeger geschreven werd, beoogde de stad zoveel mogelijk nieuwe nijverheidstakken te Gent te vestigen. Meester P. Stockhollem die vele voordelen genoten had, kreeg een concurrent. De Gentse poorter Gilles van de Vyvere, fs Lievens richtte zich op zijn beurt tot de heren schepenen van de keure, in het jaar 1667, om een gleierwerkfabriek te Gent te mogen oprichten. De inhoud van zijn verzoek luidt als volgt⁽¹⁶⁾ :

Supplierende vertoont reverentelick, Gilles vande Vyvere, fs Lievens, gheboren poorter deser stede, hoe dat hij veele jaeren ghewoont heeft in Hollandt, binnen de Stadt van Delft om aldaer te leeren de conste van te drayen ende backen alle sorten van fijn hollants pourseleyn ende gheleyerwerk, vanof hy alsoo ghecommen es totter volcommen wetenschap. Deze verhuizing uit Nederland en vestiging te Gent zou veel kosten vergen maar vergoed worden door zekere voordelen, die aan de stad ten goede komen, o.a. de bevordering van de handel en nijverheid; vele personen kunnen in het bedrijf te werk gesteld worden, het geld blijft binnen het land. In geval de aanvrager met zijn huishouden te Gent zou komen, hoopt hij te mogen genieten « alsulcker vrijdom ende exemptie als desen ghetont ende gheoctroyeert hebben aen Pieter Stockholm, ooc meester in de voors consten ende woonachtich binnen deser stede achter Fraters, aen welken Ued boven den vors vrijdom oock verleent hebben huysinghe ende plaetse om te bewonnenen ».

De aanvrager, Gentenaar zijnde, hoopt, dat hem niet zal geweigerd worden wat aan vreemdelingen werd toegestaan.

In antwoord op dit verzoek, laten de schepenen van de Keure weten dat hem vrijdom en alle stadsrechten worden toegestaan, gedurende de tijd dat het hem gelieven zal « *effectievelic doen*

(15) Stadsarchief Gent — Serie 188¹ — Attestatie voor Pieter Tobiese Stockhollem.

(16) Stadsarchief Gent — Nota's V. d. Haeghen, N 7. Porcelainbakkers, gedateerd 1667 : *alsoo ghecommen es totter volcommen wetenschuep, ende alsoo synen vader, sisters ende broeders alhier teghenwoordich binnen deser Stadt syn woonende, considerenden het groot pericle ende verlies van sielen in het opbrynghen van syne kinders die blijvende in Hollandt wonen, souden commen ghetrocken woorden totter ghereformeerde religie, so heeft hij gheresolveert hem niet gheheele syne familie van daar te vertreckenen ende te commen wonnen alhier binnen deser stede...*

die conste van drayen en backen bij reglemente ghewert » Hij moet onder eed verklaren, dat behalve hij « *niemandt van voorscreven vrijdom en participeert* ». Verder is hij gehouden, ten laste van de stad « *ten minstens twee kinders uyt de knechtiensscholle* » in dienst te nemen voor het aanleren van het beroep.

In verband met de fabrikage van gleierwerk vonden we in het archief van de pottenbakkers een dokument over een expertise van de grondstoffen⁽¹⁷⁾. Er was een betwisting over de hoedanigheid van de kleiaarde, zodat er moest beroep gedaan worden op deskundigen. Op 13 aug. 1679 bevestigen onder eed, de genaamden Adriaens van Ham fs Jans en Jan Antheunis Cauwenberghe, dat ze een staal genomen hebben van een hoop aarde, liggende te Ledeborg. Naar hun oordeel is deze hoop aarde gemengeld met slechte aarde, die niet geschikt is voor *gheleyderswercke*, aangezien de grond te mager is. Bij wijze van proef hebben ze de aarde omtrent acht dagen in het water gelegd; bovendien beroepen ze zich op hun ondervinding die ze hebben opgedaan te Delft in Nederland, waar ze twaalf jaren gewerkt hebben. De verklaring van de tweede aangestelde partij is veel milder in haar oordeel. Na met een « *spade den selven hoop hebben ghevisiteert op diverse plaetsen omme te sien off er eenich greys ofte ander onbehoorlich goet onder ghemingelt was, twelke niet en soude connen vervrocht worden tot het backen van alle soorten van gheleyer werck ... hebben bevonden ... dat de selven hoop goet ende bequaem is omme alle soorten van gheleyerwerck daer van te backen, soo grof als fijn* ». Welk gevolg aan deze betwisting gegeven werd is ons niet bekend.

Wij benaderen het einde der 17e eeuw. De negenjarige oorlog en de invallen van Lodewijk XIV hadden voor Vlaanderen en voor de stad Gent rampzalige gevolgen, de dood van handel en nijverheid had zijn intrede gedaan.

De pottenbakkers ontsnapten wellicht niet aan deze economische depressie en zochten hun toevlucht in het hernieuwen van hun standregelen. Op 8 nov. 1697 werd door de magistraten te Brussel goedkeuring verleend van het gewijzigde statuut der pottenbakkers, dat op 7 februari 1698 met trompetgeschal aan de bevolking werd bekend gemaakt. Het dokument getiteld « *Pointen ende artikelen van het Gulden van de aerdenpotbackers binnen de Stad van Ghendt,* »⁽¹⁸⁾ vermeldt 28 artikelen, die grotendeels

(17) Stadsarchief Gent — Serie 1882, Gedateerd 13 aug. 1679.

(18) Stadsarchief Gent — Serie 1882 — Voorgebot van de Potbackers, gedat. 8.11.1697.

overeenstemmen met de ordonnanties van 1613, doch enigszins aangevuld werden.

Het standreglement op de St.-Pietersmarkt op St.-Maria-Magdalenedag werd ook van toepassing voor de *Bylocquemerc ende die half-vastenmerc binnen deser stede* (art. 8). De inkomsten van het vrijdom van verkoop komen gedeeltelijk ten goede aan het gilde, aan de armen en aan de knapen. Binnen de stad mocht geen vreemd aardewerk verkocht worden, tenzij Meerbeeks-werk (art. 16). Vreemde verkopers waren slechts toegelaten op de gewone jaarmarkten (art. 8) *sonder te senden aen eenen facteur oft anderen persoon om 't selve te doen vercoopen* (art. 18). De gezwornen mochten het werk verbieden als het erg vrees *ende alsdan de wielen gaan segelen*; na drie dagen dooien mocht, mits toestemming van de gezwornen, het werk hervat worden. Stelde de gezwoorne vast, dat er voordien gewerkt werd — door het gebruik van de draaischijf of vers werk ter plaatse — dan kon hij *verbeuren sijn wiel ende schijven, ten profite van de vors armen* (art. 20). De bedragen der teerkosten, ten laste van het gilde, werden in het reglement voorzien; hiervoor komen in aanmerking, het verkiezen en aanstellen van gezwornen en proefmeesters of tijdens het verzegelen van de wielen en schijven (art. 23). Op de feestdag van de patrones, zijnde de H. Katarina⁽¹⁹⁾, mocht niet gewerkt worden (art. 26); de meesters en de weduwen van de meesters woonden de mis bij, die gecelebreerd werd in de kerk der paters Capucienen (art. 27).

In de tweede helft der 18e eeuw werden verscheidene neringen met de ondergang bedreigd. Onder het bewind van Maria-Theresia werd er naar gestreefd om het vrijdom van het ambacht niet meer uitsluitend toe te kennen aan geprivilegiëerde families⁽²⁰⁾. Voelden de meesterpottenbakkers zich bedreigd in hun prerogatieven? Vermoedelijk wel, want in 1770 deden ze beroep op de artikelen van hun vroegere reglementering (van 1698) « *mitsgaeders om processen ende ruysen te eviteren* »⁽²¹⁾.

Het enige boek dat bewaard bleef van het pottenbakkersambacht

---

(19) G. CELIS. — Het Gentse Volksleven. Gent, 1924, blz. 84, noemt de H. Maria-Magdalena de patrones der pottenbakkers.

(20) V. FRIS. — Histoire de Gand, blz. 277.

(21) Stadsarchief Gent — Serie 1882 — *Supplicatie ende requieste van de generaliteyt van de gilden van de aerdepothackers binnen onse stede van Ghendt, inhoudende dat sy tot goede pollicie ende directie van huerlieden gilden mitsgaeders om processen ende ruysen te eviteren, gemaeckt ende geconcipieerd hebben de punten ende articlen hier naer volghende.*

is het « Resolutieboek »⁽²²⁾, begonnen in 1756 en eindigend in 1792. Voor een meer gedetailleerde studie is dit boek een rijke bron van informatie over het leven en werk van het ambacht. Alhoewel de eerste akte dateert van 1756⁽²³⁾, vinden we in de eerste bladzijden op datum 1746, de vroegere ordonnanties, en op de laatste bladzijde de inschrijving der leerknepen vanaf 1749⁽²⁴⁾.

De proeven afgelegd voor het behalen van het vrijmeesterschap worden veelvuldig vermeld. De tekst van een proces-verbaal opgemaakt op 29 mei 1760 luidt als volgt : *Ten voornoemden daghe den deken. P. Lud. van Dentecom ende de preufmeesters Sr Frans Willems ende Sr Joannes Bapt. Priem hier te elf uren voormiddagh ghepresenteert ten huuse ende potterye bewoont bij W. van Simoen Bailliu, heeft ghemackt de stuckenwerck uit de preuve gherequireert. Als wanneer wij naer rijpe examinatie bevonden hebben de selve suffissant te wesen ..., valideren bij dien, hebben wij hem bijgevolghe gheadmittert als meester vanden voors gilden gelyck wy hen admitteren by desen op den voet.* (Getekend) deken Dentecom, Fr. Willems & J. B. Priem.

Voor het vrijdom van meester-pottenbakker betaalde men 16 sch.

Zoals gebruikelijk was volgde een traktement voor het bestuur. Zo vermeldt het « Resolutieboek » (Meesterproef van Joseph Lobel bij J. B. Priem, buiten de Brugse Poorte) *op den 8 oct. 1760 verleent het tractement in de herberghe ghenaeemt Hemelryck, alwaer de generaliteyt van het gilden hen ten twaalf uren voor middagh hebben ghepresenteert* »⁽²⁵⁾. Dat dergelijke feestmalen gepaard gingen met muziek en dans mogen we afleiden uit de betaling : « *item betaelt voor coetsuere en speelman in de tractementen van de nieuwe meester* »⁽²⁶⁾.

Maar het optreden van deken en supposten had ook een ander aspekt in het leven van het gilde. Meermaals moesten ze ingrijpen wegens inbreuken op de reglementering van de verkoop van vreemd aardewerk, en het schijnen vooral Waalse verkopers te zijn die hun het leven lastig maakten. Zo lezen wij in het Resolu-

(22) Stadsarchief Gent — Serie 1881 — Resolutieboek.

(23) 20 nov. 1756 — deken Petrus Ludovicus van Dentecom, onderleken Simoen Bailliu, supposten Francis Willems, Marie Baptista Priem, Joannes Baptista Priem.

(24) *Op den 10 augste 1749 heeft Francis Livinus Willems myn kint syn leerjaeren begonst tynen werkhuyse, thoorconden als gheswornen.* (handt. van Fr. Willems).

(25) Een ander v.b. (25 aug. 1791). Cornelis Coessens belooft na zijn proef te zullen betalen al de rechten en « *offereert te geven een festeyn ofte trech aen de supposten in de herberghe Het Boerken* ».

(26) gedateerd 1785.

tieboek⁽²⁷⁾: « *Dat sekeren waele, binnen de Byloke deser stadt ghedurende dese potjesmarkt ofte feeste hadde gestelt in seker huys van eenen aldaer eene merckelycke quantiteyt vrent aardewerck ende hetselve te coopen was exponnerende ende debiteerde* ».

De beslaglegging door procureur Willems, scheen van geen leien dakje te lopen, want mevrouw de abdis van de Bijloke, beschouwde dit optreden als een inbreuk op het aan haar toevertrouwd domein.

In 1761 moeten deken en supposten nogmaals optreden. *Waelse verkopers ghedurende de fore ende alf vasten merckt bij pure nieuwigheyt hebben ter vente gheexponneert op de Vischmerckt, mitsgaders vercocht, eene extra ordinaire groote quantiteit aardewerck* »⁽²⁸⁾.

De verkoop van Gents aardewerk was toegelaten aan winkeliers, doorgaans waren het kruideniers; voor het vrijdom van verkoop betaalde men 12 sch.⁽²⁹⁾.

Op het einde der 18e eeuw, tijdens de Franse bezetting, deelde de nering der pottenbakkers het lot van alle neringen. De laatste zitting van de eed werd gehouden op 25 aug. 1791 en had tot doel de datum vast te stellen voor een meesterproef. De laatste afsluiting van de rekeningen — ontvangsten en uitgaven — is gedateerd 6 dec. 1792. Dit waren de laatste bladzijden geschreven geschiedenis der middeleeuwse pottenbakkersnering.

Ter aanvulling van onze studie hebben we uit de Weg-wyser der stad Gent de namen genoteerd van de pottenbakkers tot het begin der 19e eeuw⁽³⁰⁾.

1770 tot 1788. Van Dedecom, bij St. Anna Capelle; Priem, buyten de Brugsche Poorte; Neckebroeck, recht over de Capucinen; Neckebroeck, Platten Steeger; We Segers, St. Anna Capelle; Willems, Brugse Poorte; Willems, Platten Steeger; Knaap : Martens, Plottersgracht.

---

(27) gedateerd 10.8.1760.

(28) gedateerd 16.5.1761. In verband met deze concurrentie, verdient ook nog de aandacht een uittreksel van de zitting d.d. 18.3.1771 waarin de deken verklaarde « *dat op den 16en der maand een groote hoeveelheid vreemd aardewerk was binnengebracht en geexposseerd op den Groenselmärkt, contrarie de ordonnances ende reglementen* ».

(29) Stadsarchief Gent — Serie 1881, in 1790.

(30) Nieuwen Almanach, curieux en util voor 't jaar MDCCLXX ofte den getrauwen Weg-wijser der Stad Gent. In de wegwijzer zijn ook opgenomen de Manufacture van Geleyerswerk en de Fabrique van Tabak-pijpen en Schildekens.

1789 tot 1790. Coque, Platten steeger; Neckebroeck, bij de Capucinen; Bailleux, brugse Poorte; Bocquet, St. Anna Kapelle; Coque junior, Platten steeger; Sabelle, bij Schrijboom; Knaap: Fredry, St. Anna-Kapelle.

1791. Coque, Neckebroeck, Bailleux, Bocquet, Coque jun., Lobel, bij Schrijboom.

1792. Bailleux, Neckebroeck, Bocquet, Coque, Coque jun., Lobel, Van Duyn, Huydevettershoek; Knaap: Truweel, St. Anna-Kapelle.

1793 tot 1796. idem 1792; BousSENS, Schrijboom.

1797 tot 1799. De functies geswoornen, supposten en knape worden niet meer gespecificeerd. Bailleux, Bocquet, BousSENS, Coque, Coque jun., Lobel, Neckebroeck.

In 1799 is de naam van de patrones St.-Katarina achterwege gelaten. In 1800 is er geen lijst van ambachten opgenomen in de Weg-wijzer.

In 1801 figureren terug de ambachten in de wegwijzer, echter niet de pottenbakkers.

Alvorens deze beknopte studie te sluiten, vinden we het passend een woordje te zeggen over de pottenmarkten, benaming die in de volksmond burgerrecht verworven heeft als « potjesmarkt ».

Het ontstaan van pottenmarkten beantwoordt aan een economische behoefte. Markten en jaarmarkten boden de geschikte gelegenheid tot ruil- en handelsverkeer. Als huisraadartikel was het aardewerk even noodzakelijk als de voedingswaren zelf, vandaar de associatie van het begrip markt, jaarmarkt, met het begrip aardewerk, hoofdzakelijk potten — voor het levensonderhoud.

De engere betekenis « pottenmarkt » kreeg in de 17e eeuw en later een ruimere betekenis, zodat de volkse benaming van pottenmarkt zich wist te handhaven in de omgangstaal, maar in werkelijkheid uitgegroeid was tot markt of jaarmarkt, waar dit huisraadartikel, weeldeartikel of kinderspeelgoed, een bijkomstigheid geworden was.

De kermis van de heerlijkheid St.-Pieters behoort wellicht tot de oudste gelegenheid, waar potten verkocht werden, en genoot vanaf de 14e eeuw een vermaardheid voor de verkoop van wol. In de 15e eeuw hernieuwt hertog Philips de Goede voor een termijn van 30 jaren het privilege van de twee foren, n.l. de halfvastenfoor en de St.-Pietersfoor, deze laatste werd gehouden de eerste dag van augustus⁽³¹⁾. In 1497 wordt door een oktrooi van Philips de Schone, het houden van de foor voor eeuwig toegestaan.⁽³²⁾

(31) Stadsarchief Gent — Reg. C f° 100 — 9 juli 1455.

(32) Stadsarchief Gent — Reg. G, f° 130.

De gekende pottenmarkt — vernoemd in de reglementering — wordt vermeld als St.-Maria-Magdalenadagen of jaarmarkt van St. Pieters. Te oordelen naar de inkomsten en uitgaven van de proost van St.-Pietersabdij moet het een drukke dag geweest zijn, waarop spijs en drank niet ontbraken⁽³³⁾.

Tot de inkomsten behoren de pachten van de tolrechten en de marktgeden voor vrij verkoop⁽³⁴⁾. In het jaar 1667 komt de « *ontfanck van de pottemerct* » voor in een afzonderlijke rubriek der inkomsten⁽³⁵⁾.

Enkele dagen na de jaarmarkt van St. Pieters, werd de Byloke-markt gehouden.

In het Politieboek van Justus Billiet wordt de Bylokemarkt beschreven met de verkoop van pottenwerk. Schrijvend over de Bylokeabdij citeert de auteur: « ... *een jaericxsche kerremis marct die beghindt telcken eersten dagh van Augustus alwaer groot concours van alle soorten van volck compt, so omme de devotie (in randnota: « dito van Sente Pieters Banden als ») van onse L. Vrouwe van Portiuncula diemen houdt in de kercke vant hospitaal, als om te coopen ende vercopen alle soorten van merseryen, poppegoet, fijn pottewerc, glaesen ende andere diergelijcke coopmanschap van kerremisse* ». ⁽³⁶⁾

In het voorgedod der nering, daterend van 1697⁽³⁷⁾, wordt gewag gemaakt van drie markten, waarop aardewerk verkocht wordt, n.l. St.-Pietersmarkt (St.-Maria Magdalenadagen), de Bylokemarkt en de markt van halfvasten.

In het Resolutieboek⁽³⁸⁾ is er spraak, in 1760, van « potjesmarkt » tijdens de Bylokekermis; en in 1761 van de « *foire ende alfvasten* »

(33) Rijksarchief Gent — St. Pieters — Nr. 1842, - 1633 - 1635, f° 101, « *Item voor wijn gehaeldt int consereren mette advocaeten van kercken metten petancywijn van heeren van convente te Maria Magdalena seeste 1635* ». Petancie = uitdeling van lekker eten en drinken, van wat men niet alle dagen krijgt. — VERWIJS en VERDAM, Mid. Ndl. Woordenboek, 1907, 6e deel, blz. 386.

(34) Rijksarchief Gent — St. Pieters — Nr. 1826, 1530, f° 3: *Item ontjuen up den kermesdach van de neeringhe van de erdepotmakers omdat men hemlieden consenteert te vercoopen voor den princepalen dach voor de kercke recht XXXVj s.g. idem 1633 - 1635, f° 3, Item Jan Van Calenbeerghe houdt in pachte de tol van de peerden, coeyen ende andere beesten op de Jaeremaerct van St Pieters voor acht sch. gr. sjaers; idm, Jan Lobbe heeft in pachte trecht van de tolle van Ste Maria Magdaleena Jaermaerct voor vijf sch. gr. sjaers compt.*

(35) idem — Nr. 1844, f° 25 — *Alvorens ontfaen den XXIJe juli 1667 van den deken van de Pottenbackers, twee sch. gr. over het vrijen van de potten.*

(36) Stadsarchief Gent — Politieboek Justus Billiet, Ve deel, begonnen 1 oct. 1663.

(37) Stadsarchief Gent — Serie 188² — Reglement art. 8.

(38) Stadsarchief Gent — Serie 188¹.

merckt waarop grote hoeveelheden aardewerk verkocht werden ».

Ten slotte vermelden wij de St.-Godelievefoor⁽³⁹⁾ gehouden in het begin der maand juli. Deze markt werd gehouden in de omgeving van het klein Begijnhof en was vermaard voor zijn aarden pottkens.

Al deze pottenmarkten kenden een roemloos einde.

De potjesmarkt van St. Pieters werd in 1798 overgebracht naar de Kouter; hoofdzakelijk paardenmarkt geworden zijnde, werd deze markt afgeschaft in 1890, bij een herziening van de marktreglementen⁽⁴⁰⁾.

De data van beide markten lagen zo dicht bij mekaar, dat de geringe belangstelling voor één markt ook het verdwijnen van de andere markt voor gevolg had. De potjesmarkt van de Bijloke verdween in 1863⁽⁴¹⁾.

Van de St Godelievefoor zijn geen sporen van potjes meer overgebleven; alleen kon men nog — in 1959 — tijdens de Godelieve-dagen lezen op een karton in een bakkerswinkel van de Lange Violettenstraat : « Hier godelievenkoeken te bekomen ».

Ten slotte nog een woordje over het klein speelgoedaardewerk : potjes, kruikjes, kommetjes, spaarpotten, enz. Het lijkt, m.i., een gewoon verschijnsel te zijn, dat uitingen van een volkskultuur traditiegetrouw blijven voortleven in het spel der kinderen. Bij het verdwijnen van dit kultuurgoed zijn het de kinderen die het langst de dragers blijven van dit kultuurgoed. Volksliederen, -dansen en -spelen door kinderen vertolkt zijn een erfgoed gebleven van een vroegere kultuur waarvan het ontstaan bij volwassenen moet gezocht worden, en waarin de volksmens zijn eigen belevenissen niet meer herkent. Deze evolutie is ook gebeurd in het aardewerk; de oorsprong van het miniatuuraardewerk kan, m.i. aldus verklaard worden.

Deze studie sluiten we met de wens, er te mogen in slagen Gents aardewerk te kunnen identificeren⁽⁴²⁾. Deze voorwerpen zouden ongetwijfeld nog een waardevoller getuigenis bijbrengen tot het verleden der Gentse pottenbakkers.

M. DAEM

(39) feestdag 6 juli.

(40) M. HEINS, idem blz. 404.

(41) M. HEINS, idem blz. 403.

(42) Ons medelid de heer A. Janssens, uit Nevele, signaleerde ons het bestaan van een aarden kruik in het Museum te Nevele, met een ovalen stempel in diepdruk waarin te lezen staat « H. VAN EIJCKE. GAND ». Spijts onze opsporingen zijn we er nog niet in geslaagd deze pottenbakker of -verkoper te identificeren.

Folkloristika in Gentse tentoonstellingen.

Onder de talrijke tentoonstellingen die te Gent plaats hadden in de maanden april, mei en juni jl. waren er twee met een uitgesproken folkloristisch karakter, behoudens het kulturhistorisch en het artistiek belang, dat er mee verstrengeld was.

De eerste tentoonstelling, ingericht in een der meest indrukwekkende onderdelen van de aloude St.-Pietersabdij, nl. de reusachtige bier- en wijnkelder van de Paters, was gewijd aan de volkschilder Ernest Van den Driessche uit Eine bij Oudenaarde. Ernest Van den Driessche is landbouwer en huisschilder van beroep. In zijn vrije tijd heeft hij zich toegelegd op de schilderkunst naar eigen visie en met een eigen techniek, zowel in olieverf als in kleurpotlood. Enkele jaren geleden behaalde deze volksschilder een uitbundig sukses in de Galerij Elmar, te Gent, waar al zijn schilderijen en tekeningen kopers vonden. Onder die kopers was gelukkig ook de aankoopkommissie van het Folklore-museum, zodat dat museum in het bezit is van enkele merkwaardige volkskunstwerken van Ernest Van den Driessche.

Deze volksschilder is begaafd met een uitzonderlijke fantasie, die hem toelaat de meest verscheiden onderwerpen uit zijn omgeving : de geestelijke en wereldlijke plechtigheden, de processies, de heiligendevotie, de reuzenstoeten, de « Fiertel », de gestalten uit het bijgeloof, de « loeties » en de weerwolf, de kermissen en dergelijke op hoogst originele wijze uit te beelden. Bovendien wordt de toeschouwer van deze illustratieve kunst getroffen door de grillige vormgeving en door de felle kleureffekten, die de Einse volkschilder verwant maken met 'n Douanier Rousseau, of met 'n James Ensor, of beter met de nog levende beroemde Pools-Franse schilder Marc Chagall, en herinneren aan de « duvelrieën » van Jeroen Bosch of van Pieter Bruegel de Oude. Ernest Van den Driessche biedt ons het voorbeeld in eigen tijd van Vlaamse levende folklore, waarover we ons als folkloristen, die de oude Vlaamse volkskunst een goed hart toedragen, moeten verheugen, vooral wegens de zeldzaamheid van het geval in onze eeuw van elektronische techniek.

De tweede tentoonstelling, ondergebracht in het Museum voor Schone Kunsten in het stadspark te Gent, omvatte in een reeks zalen de « Schatten der Begijnhoven ». Deze tentoonstelling werd ingericht ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van « De Vrien-

St.-Eligius zegent mensen en dieren te Fine.
Schilderij van Emiel Van den Driessche.
Folklore-museum te Gent.

(Cliché R. van der Linden).

den van het Oud-Begijnhof St.-Elizabeth », te Gent. Uit alle Vlaamse begijnhoven, eveneens uit enkele begijnhoven van Frankrijk en van Nederland, werden hier kunstwerken samengebracht, kunstwerken, die zowel de schilder- en beeldhouwkunst als de meubelen sierkunst in 't algemeen bestrijken. Tal van dokumenten : oorkonden, zegels, penningen, enz.. waren hier tentoongesteld. Ze hadden alle betrekking op de stichting van de begijnhoven in de 13e en volgende eeuwen. Daaronder waren er zeldzame handschriften en boeken, jubileum-druksels en reglementen. Folkloristische gebruiksvoorwerpen en voorstellingen, o.a. de rolprent van het begijntjesleven naar het voorbeeld van de platen van onze rol- of liedjeszangers uit de 18e en 19e eeuwen, werden over de begijntjesinterieurs, die elkaar chronologisch opvolgden, verspreid. Een begijntje-kantwerkster was in een dezer interieurs aan het werk. Niet minder belangrijk was de afdeling begijnhofschilders, hoofdzakelijk uit de 19e en 20e eeuwen, die het begijnhof en het begijntjesleven als inspiratie-motief hebben gekozen. Naast het meesterlijk werk van Boulanger, Tijtgat, Tremerie, Willaert, Viérin, Delaunois, Opsomer en anderen, had het verdienstelijk dilettanten-werk van de grote Engelse staatsman Winston Churchill : « Het Brugs begijnhof » uit 1946, veel bekijks. De Franse en Vlaamse literatuur over de begijnhoven en het leven der begijntjes door G. Rodenbach, Tony Bergmann, Felix Timmermans, Arras, A. Thiry en Edmond Boonen, de voorzitter van « De Vrienden van het Oud-Begijnhof », werden niet vergeten.

Kortom deze tentoonstelling van de « Schatten der Begijnhoven » was een sukses op cultuur-historisch, artistiek en folkloristisch gebied, dat we grotendeels te danken hebben aan de Konservator van het Museum van Schone Kunsten, Paul Eeckhout.

Bij deze gelegenheid willen wij ook hulde brengen aan de Konservator van de historische monumenten, Dr. Adalbrecht Van de Walle, de animator van het Nieuw Centrum voor Kunstambachten te Gent, gevestigd in de St.-Pietersabdij, aan wie we de tentoonstelling van het werk van de volksschilder Ernest Van den Driesche te danken hebben en die zich voorneemt nog meerdere folkloristische tentoonstellingen in het Kader van het Kulturcentrum St.-Pietersabdij in te richten.

P. DE KEYSER

Volksgeneeskunde

MEERDERE REMEDIES. BEZWERINGSFORMULES.

Bij de familie Alb. van Nieuwenhove-van den Broeke te Sint-Maria-Oudenhove bewaart men sinds vele tientallen jaren een soort familiearchief, waar regelmatig de boekhouding in de ruimste zin op een hoeve bijgehouden wordt. Men kan er b.v. dadelijk achterhalen, hoeveel de huishoudartikelen kostten in het midden van vorige eeuw, hoeveel graan men aan de bezetter leverde tijdens de eerste wereldoorlog, hoeveel de oogst opleverde in zekere jaren. In dit archief bevindt zich een tekst uit de eerste helft van vorige eeuw, waarin men meerdere geneesmiddelen(?) verstrekt, zo voor mensen als voor dieren. Hier volgen ze.

A. Wat is het beste voor het bloeden en om te stelpen

leest dat vijf keeren een achter een en neemt het peerd met zijn haer,
en als gij gedaen hebt met lezen,
hengst ruyn of merrie in den naem des vaders en des zoons ende
des heyligen geest amen.

Daer quamen dry magdekens van Cana in Gallieën gegaen
die een seyde het zal wel gaen
de andere seyde het is gedaen
clander seyde het zal wel helpen
belieft het Godt en Maria het zal stelpen.

Daer quamen dry gezusters uyt Sinebergen gegaen
de eene seyde God helpt my
de andere zeyde Godt stelpt my
en de andere zeyde het is gedaen
in Godts naem en de naemen in den naam
des vaders en des zoons ende des heyligen geest amen.

B. Om af te lezen de verbrandheyd

eerst een Cruys over maken en gij moet lezen negen vader onzen
en weest gegroeten en dat segt daer agter naer
onzen lieven heere met syn regte hand
leest af dezen brandt
die niet meer in een hert of branden en zal
in den naem des vaders en des zoons en des heyligen geest amen.

C. Dat is het gebed om af te lezen de perls van de ogen

leest dat gebed dry keeren agter een en blaest elken keer in de ooge en dat negen dagen agter een s' morgens nugter en elkeen keer een Cruys over maken en gij moet lezen negen onze vaders en weest gegroeten.

S. piter S. pawel S. adriaen

die zaeten op een maerbelsteen

en onze lieven heer die quam daer gegaen

en zeyde s pieter s pawel en s adriaen

wat maakt gy daer op eenen marbelsteen

hij zeyde heere

wy genezen hier van den hagel ende duysternisse en bloemsel van de ogen

hij zeyde ste piter ste pauwel ste adriaen

gy zult op staen en van daar weggaen.

Voor de verstierde koejen.

Gy neemt dry looden kogels en gy geeft ze de koej al agter op gy doet ze bloed trekken eerst in den hals en agter na in dat blauwaerken onder den steerd en gy laetse alzo gerust en is dat ze te straf snot door de neuse, gy neemt een half virendeel potlood en een once en alf belivene schelle⁽¹⁾ en eene pot water en gy laet dat eenen alven dag te samen trekken en gy geeft dat op.

Voor sarunsalve⁽²⁾

neemt mannekens-wirook en olië van lourier; kocht die te samen tot eene weeke salve en een weynig lynzaed olië.

Voor spadden.

nemt voor vier stuyvers gebranden aluyn voor vier stuyvers solver bloem eene pinte lynzaet olie een pont van den smeerkok van berk⁽³⁾ smelt dit allein en uwe olie warm zynde op een ander vier geëet het verkensvet in de olie dan daarna uwe solver blomme en gebranden aluyn altyd roerende tot dat het styf is.

R. v. d. L.

(1) « Belivene schelle ». Waarschijnlijk voor « schellen naar belleven ». Maar welke schellen? (Red.)

(2) « Sarunsalve ». Waarschijnlijk een misschrijving. Staat hier « sarun » voor « arum », nl. de plant *arum maculatum*, in het Nederlands aronstaf, aronskolf of aronsbaard, ook kalfsvoet genoemd? Antidiabolische plant waarvan de bloemen een bloeikolf vertonen, waarop de rode mannelijke meeldraden boven witgeelachtige eitjes geplaatst zijn en door een beschermende schede omringd. In het Engels: Devil's ladies en gentlemen. In onze streken komen twee soorten van deze plant voor: de gevlekte (*arum maculatum*) en de Italiaanse of gemarmerde (*arum italicum*) (Red.)

(3) « Smeerkok van berk ». « Smeerkok » voor « sneerkoek »: de koek gevormd door het darmscheelvet. « Berk » voor « berg » of « barg »: mannelijke big van ongeveer drie weken, die gesneden is. (Red.)

Zanten

KLEINE AANTEKENINGEN.

In het perkamenten boekje « Fondatiën van diensten ende Jaergetijden, midtsgaders de tijden ende manieren op dewelcke geschieden in de parochiale Kerck van S. Pieters tot Basel uit landt van Waes, XVIIe eeuw, staat op f° 2, Januarius, 6 :

1) « op drij Coninghen dach gaet men voor de hoochmisse processie met het Cruys alleen, **AVERECHTS TEGEN SONNE** rontsom de Kercke op, lancx het Kerckhof; als dezen dach valt op den eersten sondach van januarius doet men na de hoochmisse de tweede processie gelijk op de eerste sondaegen ».

Alle processies gaan met de zon-beweging mee ... enkel deze van Driekoningen gaat « tegen zon » en staat getekend als de « Averechte processie ». Een restant van de eertjds gehouden liturgische spelen, waarin de terugkeer van de Wijzen die Herodes verschalkten, werd uitgebeeld : « en ze gingen langs een anderen weg naar hun streek terug » : per aliam viam reversi sunt in regionem suam : Matth. 22-1-2.

Wellicht komt vandaar de uitdrukking : « hij is op Driekoningen geboren » : d.w.z. : hij weet altijd zwart te zeggen waar het wit is; een man met tegensprekelijk karakter : « dweizerik ».

2) « Aprilis : op den witten donderdach int vallen van den Avont wascht men de voeten van 12 kinders die van den Kerckmeester met Een penninxken oft witten Gewade vereert worden - hier naer can men heel traegh ende beweghe-lijk opt doxael den psalm miserere singhen, een sermoentjen doen en daer naer eenighe lofsanghen singen om alsoo het volck te betere in de kercke te houden ».

Een restant weer van de uitbeelding van 't laatste avondmaal en de voetwassing : « int vallen van den Avont ».

3) « December : « in de vespers van den advent als de antiphonen « O » ghesongen worden, sal onder den Magnificat de groote clocke geluydt worden ».

Deze VII « O » zijn de grote verwachtingen van de volkeren op de komst van de beloofde Messias : ze kondigen het nakende feest van Christusgeboorte aan.

Pr. m, Janssens C. ss. R.

TYPISCHE UITDRUKKINGEN GEHOORD T'E PAULATEM.

- « Kelderslake » : kat met grijs-zwarte pels.
- « Wijwaterflesse » : jeneverfles.
- « Melk die niet en kleurt » : jenever.
- « Ne loetepee » : een personage, die de kinderen schrik inboezemt.
- « Levende wanten » : geen handschoenen dragen.
- « Jodenzweet » : flauwe koffie.
(Zegspersoon : G.S., 51 jaar, hoeveknecht).
- « 't Is overal gekasseid » : alles is bevroren.
- « 't Kieken heeft een krom ei gelegd » : de hen heeft een uitwerpsel gelegd.
- « Familie van Adamse kant » : zeer verre familie.

- « Hij heeft nen toer te lang op de molen gezeten » : hij is niet goed bij zijn verstand.
- « Hij is mee ne klopper (klomp) en ne schoen naar hier gekomen » : gezegd van een arme man, die een zekere welstand heeft weten te verwerven.
- « Met de kortewagen t'hope gevoerd en met het karreke open gevoerd » : gezegd van kinderen, die zeer kwistig omspringen met het geld van hun ouders.
- « De luizen zullen nog van armoede uit zijn mage kruipen » : gezegd van een man, die de tering niet naar de nering weet te zetten.
- « De soep smaakt naar iets dat er niet in is » : de soep is te heet.
- « Hij is vertind langs binnen » : hij kan zeer hete soep of koffie verdragen.
- « D'herbergen voor ijzerwinkels bekijken » : de herbergen voorbijgaan, zonder er binnen te stappen.
- « Hij heeft Sinte-Pieter bij » : hij heeft de huissleutel bij zich.
- « Hij is met de ijzeren pot gekomen », of « Ze zetten over met de ijzeren pot » : wordt ironisch gezegd voor over een klein beekje gaan, waar dus geen veer bij te pas komt.
- « Buiten zijne (of hare) here » : iets buitengewoons.
- Bij de uitroep : « Ge moet ko(m)men ! », repliceert men : « Zijn de kommen kapot gesmeten ? »
- Bij : « Ge zult nog naar d'helle gaan ! », antwoordt men : « Er is geen elle meer, 't zijn meters ! »
- Wanneer men klaagt over geweldige tandpijn, antwoordt men : « Ja, te Elst is er een kieken van dood ! »
- « Zij gebruikt osseboter » : margarine.
- « Naar de ontvanger gaan » : naar de W.C. gaan.
- « Dat kind is ne vinkeman » : huilebalk.
- Iemand, « die er maar licht opstaat » (lichtzinnig is), is een « zwalpei ».
- « Zet u in de rote,
En klapt met uw tote » : gezegd bij wijze van welkom.
- « Hij is van lage afkomst want thuis slapen ze op de zolder ».
(Zegspersonen : A.V., 71 jaar, dienstbode; L.H., 62 jaar, boerin; G.S., 51 jaar, hoeveknecht).

G.J. Simons.

* * *

KLINKHOUTENSPEL TE ZEVENEKEN.

Toen wij nog kind waren maakten de jongens van Zeveneken een speeltuig dat de naam had van klinkhouten; « klinkhaten » in het dialect genoemd.

Ziehier de benodigdheden ervan :

- 1) Balkvormige of regelmatige latjes van 10-12 centimeter.
- 2) Op elke zijde was een Romeins cijfer ingesneden.
- 3) Gewoonlijk waren er drie houtjes.

Het spel :

De drie latjes werden over de tafel geworpen of over de grond. Het cijfer aan de bovenkant werd opgenomen en samengeteld met dat van de twee andere. Die meest telde was winnaar.

Het was dus een soort teerlingenspel of was het een overblijfsel van runenwerpen? Mogelijk was het een eenvoudig speeltuig bij gebrek aan beters en dat de jongens zelf konden maken.

Naar wij vernamen was dit « klinkhaten smijten » reeds lang in gebruik vóór onze kindertijd en reeds vóór de jaren 1900 ook gekend.

Ferdi van de Vijver.

Bibliotekiana

ONZE VERZAMELING MENU'S.

Het gering aantal dubbels meegerekend bestaat onze verzameling uit 1418 stuks, als volgt in vakjes onderverdeeld :

Met de hand geschreven	328
Gedrukte (oudste 1844)	204

Feestmalen en banketten ter gelegenheid van

Bruiloften (oudste 1844)	108
Zilveren bruiloften	5
Eerste kommunie	16

Ter gelegenheid van kongressen

Balie van Gent (oudste 1843)	12
Notarissen (1844)	26
Geneesheren (1855)	6
Gemeentebedienden	32
Maatschappijen (1852)	303
Tentoonstellingen (1858)	64

Aangeboden door

Provincie Oost-Vlaanderen	40
Stad Gent	16
Aangeboden aan personages	86
Op schepen	10
Burgerwacht (1876)	34
Humoristische	26
Aan het Belgisch hof	13
Varia	56
Feestzangen	33

De oudste met de hand geschreven menu's (een drietal) moeten dagtekenen van de jaren 1830. Wij troffen ze aan in een pakje wél gedateerde ontwerp-spijslijsten van een of ander hotelier of keukenmeid. Veel exemplaren zijn met de hand versierd; de meeste hebben een gedrukte versiering; sommige hebben

een lijst van nagemaakt kantwerk; enkele ornamenten of vlechtwerk in reliëf. Er is globaal gezien heel wat kaf voorhanden, er is koren genoeg gewonnen om uiterst tevreden te zijn met wat we in de mappen kunnen bergen hebben. Onder de oudste menu's (bruiloft e.a.) zijn er echte pareltjes van litokunst. Vooral de notarissen zorgden er voor dat hun kaarten opgesmukt waren met de mooiste en schilderachtigste dingen die Gent te bieden heeft (A. Heins!). Ook de stad en de provincie lieten zich op dat gebied niet onbetuigd en boden naast de fijnste hapjes de artistiekste voorstellingen. Wat de maatschappijen betreft bezitten we kaarten van « La Concorde », van de St.-Michielsgilde, van de Snellaertkring, van de Zetternamkring, van de Nederlandsche Congressen, van de Kommissie van Taelgrieven (1859) en van inhuldigingen van spoorwegen (1857). Onder de personages aan wie banketten aangeboden werden noemen we: burgemeesters Braun, de Kerchove en Lippens, gouverneur de Kerchove, bisschop Bracq, de graaf van Vlaanderen, prins Boudewijn (1890), de koningen Leopold I, Leopold II en Albert. Ten slotte verdienen onze bijzondere aandacht die 13 kaartjes, die op de koninklijke tafel geprikt hebben en waarvan er een paar in podloodschrift van de hand van Leopold II lovende of afkeurende beoordelingen dragen. De kaartjes, die dagtekenen van 1867-1880, maakten tot vóór enkele jaren deel uit van de verzamelingen II. de Tracy.

* * *

NIEUWE SCHENKINGEN.

Wie volgt het voorbeeld van onze twee sympathieke Gentse hooglerars ?

Met deze vraag waarmee ik per slot van rekening een onverholven oproep omzeilde besloot ik mijn « Bibliotekiana » van het maart-aprilnummer van O.Z.

De drukinkt van genoemde mededeling was bij manier van spreken nog niet volledig opgedroogd of Mevrouw Vanderheyden, de echtgenote van Prof. Dr. Fr. Vanderheyden, deelde mij telefonisch mede dat zij alvast een van de eerste opvolg(st)ers wenste te zijn en mij binnen de vierentwintig uren een pakje folkloristisch materiaal zou laten bezorgen.

Wat ik 's anderendaags uit de toegezonden doos te voorschijn haalde was werkelijk het krijgen waard: een verscheiden varia gelegenheidsdrukwerkjes van recente datum: Overlijdensberichten, huwelijksaankondigingen, herinneringen aan priesterwijdingen, kommunikantensantjes en dies meer. Wat de 120 stuks rijke verzameling doopprentjes aangaat, die ik uit de doos vermocht op te vissen, weze onderlijnd dat dank zij die aanwinst een leemte in onze sektor « dokumenten » aangevuld werd.

Ongeveer tegelijkertijd bezorgde de heer Van Neste Tavernier mij via onze sekretaris een in-plano met 234 Franse tweeregelige karamelvorsjes, die allemaal handelen over gaarne zien en hartzeer hebben. « J'ai fixé mes amours. Ils sont à vous pour toujours. » Geen spoor van auteur, geen spoor van drukker. Geen plaats, geen jaar.

Beide milde schenkers zeg ik in naam van de Bond onze beste dank.

Mag ik dit babbeltje met een andere vraag besluiten? Wie steekt er Mevrouw Vanderheyden en de heer Van Neste eens flink de loef af?

M. Van Wesemaël.

Dienst voor Folkloristische Opzoekingen

Onderzoek naar de Sagenmotieven in het Land tussen Leie en Schelde

door

Lic. S. BOHEZ. (*)

B. Toveraars en Toverboeken.

In onze verzameling komen er vrij veel sagen voor die handelen over tovenaars. Hier moeten wij aanstippen dat er van dit vijftigtal ongeveer twintig toegeschreven worden aan een zekere Bouckaert. Zoals wij uit de eerder duistere gegevens kunnen opmaken, gaat het hier over twee personen die deze naam dragen. Het grootste deel handelt over « peetie Bouckaert » die op de gemeentegrens woonde van Nokere en Waregem (360) en als beestenmeester en tovenaars in gans de streek bekend stond (357). De andere blijkt een zekere « Miele Bouckaert » te zijn uit Kruishoutem, eveneens slachter, veearts en tovenaars (369).

Op onze verzameltochten noteerden wij eenmaal het thema van de tovenaarsrit. Op een teken van de hand vliegt de tovenaars samen met zijn knecht naar Mexico, van waaruit zij onmiddellijk de terugvlucht moeten aanvatten omdat de knecht met een paar horens geplaagd is en beiden door de politie achtervolgd worden. Telkens zij over een kerk vliegen voelen zij evenwel een schok (332) (1). Interessant hierbij is dat wij onder het hoofdstuk van de framassons een variante van deze sage optekenden (473).

Ook bij de tovenaars treffen wij heel wat staaltjes aan van « kwade hand ». Zowel kinderen als grote mensen moeten onder hun kwaadwilligheid lijden (333 - 336) (2).

De tovenaars kan een hoeve zodanig betoveren dat alles er verkeerd afloopt (340, 341) en vooral de dieren moeten het met de dood bekopen. Een voerman getuigt dat zijn paarden telkens de kop schudden wanneer hij slechts voorbij het huis van een tovenaars passeerde (339).

Juist zoals de toverheksen bezitten de tovenaars de macht om een

---

(*) Vervolg van bijdragen verschenen in Oostvl. Zanten, XXXV (1960), blz. 166-182 : I. Geestenwereld. A. Watergeesten. B. Aardgeesten-Kabouters. C. Vuurgeesten; blz. 191-212 : D. Luchtgeesten. E. Plaaggeesten. F. Spookdieren; XXXVI (1961), blz. 16-34 : G. Spookdingen. H. Geesten in de gedaante van mensen. I. Terugkerende doden. J. Bespookte plaatsen. K. Voortekens; blz. 59-76 : II. Toverwereld. A. Heksen; blz. 99-112 A. Heksen (vervolg).

(1) vgl. Sinninghe, *Katalog* op p. 98, nr. 690 en op p. 96, nr. 672.

(2) idem op p. 96, nr. 677.

ziekte (349) te « zetten » en allerlei andere plagen zoals ratten (343, 344, 346, 347), muizen (346, 348) en luizen (345) met dit verschil dat er heel wat meer gevallen zijn waarin hij deze kwalen opnieuw verdrijft (344, 346 - 348, 368).

Buiten de kracht die de tovenaer bezit om bepaalde werken onuitvoerbaar te maken (350 - 352) heeft hij eveneens de uitzonderlijke gave te weten wat zich elders voordoet (353 - 355) bvb. wordt hij gewaar dat iemand in zijn toverboeken kijkt tijdens zijn afwezigheid (355).

Een tovenaer bespotten of kwaad berokkenen kan zeer nadelig worden. « Peetje Bouckaert » heeft er een handje van weg om zijn aandrangers « stokkestijf » aan de grond vast te maken (356 - 359) (1). Elders wreekt een tovenaer zich op een spotter door hem in het bos te doen rondwalen (360) (2) of een ongeluk te zenden (361). Volgens een andere sage is een tovenaer ook bij machte zich onzichtbaar te maken (362) (3).

Hoe onze oudste verteller er toe komt te beweren dat de tovenaers bijna allen uit Egypte afkomstig zijn, blijft voor ons een raadsel. Kunnen wij hier wellicht een aanknopingspunt zoeken met de aldaar van ouds bloeiende volksgeneeskunde? Volgens getuigenis van dezelfde zegspersoon zijn zij ook machtiger dan toverheksen (367) (4). Wellicht om die reden worden zij dikwijls ter hulp geroepen om te onttoveren (363 - 372). Soms gebruikt de tovenaer daartoe een vies maar blijkbaar probaat middel (363, 364).

Om een spook te verdrijven legt hij het een onmogelijke taak op (366) (5). Een ander verteller beschrijft ons de manier waarop hij ratten en muizen kan verdrijven: de tovenaer gaat rond het gebouw terwijl hij in zijn boek leest, hij moet er echter op letten steeds een gang open te laten langs waar dat ongedierte dan zal verdwijnen (308) (6). In dezelfde reeks komen er enkele verhalen voor over de tovenaer als wonderdokter (370 - 372). Slechts door eenvoudige aanraking is hij bij machte een pijnlijke kwaal te verdrijven.

Tenslotte zijn nog enkele gevallen vermeld waarbij tovenaers herkend worden. Evenals de heksen worden zij soms door geestelijken aangewezen (336, 376) ofwel herkend door verschijnselen die zich voordoen bij hun afsterven (373 - 375).

Uitzonderlijk is het verhaal waarin verteld wordt dat de geest van een tovenaer tijdens een spooktocht met de bijl gekwetst wordt, waarna 's anderendaags de tovenaer met een diepe wonde rondloopt (377).

Onder de volgende reeks brengen wij enkele sagen samen waarbij heksen (379) of tovenaers (384, 385) hun macht hebben door het bezit van een toverboek. Vaak komen er gevallen voor waarbij onervarenen anderen en zichzelf kwaad berokkenen door dergelijke boeken te lezen (381 - 383) (386, 392).

(1) vgl. Sinninghe, Katalog op p. 95, nr. 666.

(2) idem op p. 95, nr. 667.

(3) idem op p. 96, nr. 670.

(4) vgl. Sinninghe, Katalog, op p. 101-102.

(5) vgl. Sage nr. 9.

(6) vgl. A. De Cock, Studiën en Essays over oude volksvertelsels, Antwerpen. 1919, op p. 254.

Een toverboek is geschreven in rode en zwarte letters en « Peetje Bouckaert » laat zijn knecht alleen de zwarte lezen (389). Eenmaal noteerden wij dat een toverboek van plaats verandert en aldus ook plots verdwijnt (388). Elders integendeel heeft de onderpastoor moeite om een toverboek te kunnen meenemen (394). Om het volledig kwijt te geraken is het enige middel het boek te verbranden (392) (1).

In een paar gevallen is de pastoor ook een tovenaarsrit die het de mensen lastig maakt (390, 391).

Op het einde van dit hoofdstuk volgt een lijst van sagen waarin het motief van het aflezen voorkomt. Uit het aanzienlijk aantal alleen blijkt hoe sterk onze Vlaamse buitenmensen vertrouwen op het gebed en de zegen van de geestelijkheid, waarbij de regulieren een lichte voorkeur genieten. Uit heel wat aanduidingen blijkt dat dit aflezen fysisch een zeer zwaar werk is (2).

1. Tovenaarsrit.

332. Tovenaar vliegt door de lucht. (Nazareth)

Te Nazareth leefde er in den tijd nog een zekeren Stapleton Lapscheure, nen tovenaarsrit die met den duivel omging. En op ne zekeren dag zei hij aan zijne knecht: « 't Is vandaag inhaling van de koning van Mexico ten elleven van de voornoene, 'k ga daar naartoe en gij moet mee gaan ». Zijne knecht zei: « Allee toe, g'en kunt gij daar niet meer zijn 't is van nu al tiene ». — « Ja, toet, » zei Stapleton en hij knipte ne keer met zijn vingers en ze stonden alle twee in Mexico maar zijne knecht had twee horens gekregen, en daardoor werden ze bekend, maar van de moment dat de politie ulder wilde pakken, knipte Stapleton met zijn vingers en ze waren op ne korten tijd were thuis. Ze kosten zulder door de sleutelgaten ook vliegen en de knecht vertelde dat ze geweldig zere door de lucht vlogen maar telkens als ze een kerke passeerden, kregen ze ne schok.

VERMEIREN Charles, Mulder, 83 jaar, OOIKE

2. Tovenaarsmacht.

a. de kwade hand.

333. Tovenaar betovert een kind. (Ouwegem)

H.V. heeft vroeger ook nog op den name geweest van nen tovenaarsrit, de mensen zeiden dat hij met boeken zat. Hij had alzo ne keer in een plaatse geweest waardat een klein kind was, en hij en was daar nog maar juist weg of dat kind begost te schreien en dat heeft alzo negen dagen lang geduurd, dat was een noveen lang en dan is het genezen.

DE LAPORTE Herman, Landbouwer, 59 jaar, OUWEGEM

(1) vgl. Sinninghe, Katalog, op p. 101, nr. 753.

(2) vgl. A. De Cock, Studiën en Essays over oude volksvertelsels, Antwerpen, 1919, op p. 228 en p. 233.

334. **Variante. (Ouwegem)**

Daar te S. was nen tweeling, en dat was daar dan ook ne vent die daar gewoonlijk om melk ging, maar ne keer was hij toch op den name dat hij die kinderen betoverd had omdat ze zo wreed ziek werden; die mensen gingen bij de paster en ze moesten negen dagen lang lezen en ne paasnagel boven de deur steken, en die vent, Wantje, heette hij, en most in huis niet meer gaan, hij moest aan de deur blijven staan.

MOERMAN Octaaf, Schaapherder, 84 jaar, OUWEGEM

335. **Variante. (Zingem)**

Als mijn moeder achter hare kerkgang naar huis kwam, kwam den dienen er ook bij en hij kwam dicht bij haar kind, maar, wij en zijn er toch ook niet wel mee geweest. Ja maar, zijn eigen dochter had een kind en op ne keer had hij het ook gewiegd maar 't was toch wel dood zeker!

VAN HEUVERSWYN Omer, Landbouwer, 58 jaar, ASPER

336. **Tovernaar wil zich niet overgeven. (Kruishoutem)**

Ik weet niet of gij M.C. van Kruishoutem nog gekend hebt. Ewel, als zij nog jong was, ze was van christelijke ouders opgebracht -, stond zij ook ne keer aan de waskuipe te wassen als daar ne keer nen here bij haar kwam staan. Hij stond daar te gonfelen* en over nogal redelijk vuile dingen te klappen, totdat zij zei dat hij moest weggaan. Hij ging kwaad voort en zei dat die zulke booswichten nog van ulder gingen laten horen. En achter een tijdje werd ze zo dik en gans ziek. Tot den langen duur riepen ze er de pastoor ne keer bij en hij zei dat den dienen die dat gedaan had op nen zekerer avond met zijn kloefen in zijn hand ging werekeren en dat zij dan nog moesten afwachten of dat hij hem ging overgeven. Op de gestelden avond kwam hij were, haar broers die ulder weggestoken hadden zagen hem afkomen met zijn kloefen in zijn hand en hij ging recht naar de deure toe maar als hij aan de zulle** kwam sloeg hij af zonder hem over te geven en zij heeft altijd ziek gebleven en ze is er van ten onder gegaan ook.

GOEMINNE Achiël, Landbouwer, 74 jaar, KRUISSHOUTEM

337. **Tovenaar betovert dieren. (Zingem)**

In mijn moeder haren thuis was er ook enen die over en were kwam, maar zij hadden toch veel beesten dood. Hij kwam also ne keer binnen : « Ge hebt viggens gekocht ? » — « Ja, wrede schone » zei ons vader, en ze gingen er ne keer naar kijken, maar enige dagen later lag er een dood. En als diezelfden langs de strate passeerde begosten de koeien te tuiten gelijk dat ze nooit eten kregen.

VAN HEUVERSWYN Omer, Landbouwer, 58 jaar, ASPER

* gonfelen = spotten.

** zulle = dorpel.

338. Tovenaar betovert een varken. (Kruishoutem)

Miele Bouckaert kwam ne keer naar onzen vragen om de vlee-kuipe te lenen en wij zeiden dat zij in de kelder stond en dat er een zwijn in zat — maar dat en was niet waar, zij stond buiten — maar hij had ze zien staan en 's anderendaags hadden wij toch een zwijn dood, en dat was toch ook door hen.

DE BACQUER Marie, Huishoudster, 77 jaar, KRUISSHOUTEM

339. Variante. (Nokere)

Er waren er vele die zeiden dat er daar in Nokerstraatje niet ver van den « Hast » nen tovenaer woonde, want als er daar ne voerman passeerde met peerden, dan liepen zij met uldere kop in de lucht al schuddend en ze deden wreed raar.

DHONT Remi, Voerman, 78 jaar, HUISE

340. Tovenaar betovert een hoeve. (Wannegem-Lede)

In de Kete was er ne spookkelder maar er was daar al veel meer dan dat. Daar zijn er toeren gebeurd, jongen. Ongelukken dat ze daar gehad hebben, 't was wreed, er lagen daar ne keer op enen nacht twee koeien dood, en een beetje daarachter lag er een paard dood, en die mensen moesten daarnaar doen kijken of ze wierden plat gereneweerd. Ze roepen daar den ouden Bouckaert bij, dat was enen die nog wat meer kost dan ne gewone mens. Als hij er naartoe reed, zei hij tegen de koetsier: « Ge zult daar, als we de poorte binnenrijden ne vent zien staan, ewel, 't is den dienen die hier al het kwaad spuwt » en als ze in de poorte kwamen, 't stond daar toch wel enen, maar ze gebaarden dat ze hem niet en zagen en ze reden schone voorbij. Er kwam daar dan op dezelfden dag nog ne pater ook die ze gevraagd hadden. Ze zagen mekaar — « Dag eerwaarde pater » — « Dag mijnheer Bouckaert ». — « Eerwaarde pater, dat is hier ne vent die dat kwaad zet maar hij zit met wrede boeken ». Daarachter gingen ze rond in de stallen gaan lezen en binst dat ze rondgingen bleef die vent daar altijd voort staan in die poorte, maar allee, 't was daar toch wat verbeterd. De zondag daarachter kwamen er daar twee heren op het hof gegaan maar die oude had ook nen boek gehad van die pater en van zohaast dat ze die heren gezien had, ging ze dwars door het huis al lezend in haren boek en ze waren toch wel weg zeker, die heren. Achter een tijdje kwamen de paters nog ne keer were naar dat hof en ze hingen overal medaalden zodanig dat die vent niet meer binnen en kost met zijn kwaad. En dan vroegen ze ook naar de sterkste man van Wannegem, de pater vroeg ne zak en hij deed daar wat in maar 't en was niemand die zag wat dat het was. Die sterke vent pakte die zak op zijne rug « Och » zei hij « 'k ga daarmee vallen ». « Ewel » zei de pater « ga er mee zover als dat ge kunt totdat gij er bij valt en giet hem dan uit ». En den dienen trok er mee voort naar de kanten van Nokere toe, maar hij geraakte nog zo verre niet of hij viel al en die zak boven op hem. Hij stond recht en pakte die zak en schudde het uit en er zat daar niets in, ewel, dat was toch ook wel raar eh, en dat het zo geweldig zwaar woog.

BALCAEN Remi, Timmerman, 75 jaar, WANNEGEM-LEDE

* zulle = dorpel.

341. Toveraar doet het ergens spoken. (Oudenaarde)

Mijnen baas ging zijne stiel gaan leren, en als hij naar huis kwam had hij daar nen hond zitten plagen, en dat was van nen ouden die wat meer kost dan een andere mens, maar dien nacht wierd er op de deure geklopt, en dat bedde wierd opgeheft en dat was allemaal dien ouden toveraar die hem dat gelapt had.

VERCRUYSSSE Alice, Huishoudster, 71 jaar, OUDENAARDE
(Brugge)

342. Toveraar doet een partij vlas te niet gaan. (Eine)

Mijn vaders broer had vlas gezaaid en hij was het de zaterdag were bezig met toe te leggen met een rolleke, maar hij en kreeg nu niet gedaan en de zondag nuchting stond hij tielijk* op om de rest nog te doen. Terbinst dat hij bezig was, passeerde er daar enen : « Oh » zei hij « ik kom nu al van zoverre en nievers heb ik gezien dat er op vandaag bezig zijn met werken, ewel, gij zult geen vlas hebben ook, » en het was waar, heel die partij brandde af, allee, geen vier hé, maar also heel geel worden en dood vallen.

CEUTERICK Marie, Huishoudster, 83 jaar, OUDENAARDE (Eine)

b. macht om een bepaald werk uit te voeren of onuitvoerbaar te maken.

1° macht van het zetten :

343. Toveraar zet ratten. (Nokere)

Ewel, ik ga u ne keer iets vertellen, en dat is pertank echt gebeurd, ons moeder heeft ons dat wel honderd keren verteld. Als zij nog jong was kwam er daar ne keer enen binnen zo, ge weet ons huis staan, ewel, hij kwam langs achter binnen in het schotelhuis, en ons moeder ging er bij : « Madammeke, hebt gij geen rattenvergif nodig van mij ? » — « O, bij neen » zei ons moeder en ze peisde hoe eer hij weg was hoe liever. « Maar madammeke » zei hij, « hebt gij misschien geen ratten ? » « O neen ik » zei ons moeder, « en daarbij, wij hebben nog katten ook die ze kunnen pakken ». Dat was goed, hij ging voort zonder nog meer te zeggen, maar 's anderendaags 's nuchtigs zat dat te onzen al vol ratten in de schuur en de stallinge. Dat is echt waar gebeurd, ginder in onzen thuis.

BALLEKENS Mariette, Huishoudster, 28 jaar, OOIKE (Nokere)

344. Variante. (Nokere)

Miele Bouckaert dat was ook enen die vele kost, op ne keer was hij op dat hof te P.'s en den dienen uit den Nellekenskeer was daar ook en hij lachte met Bouckaert dat hij niets en kost, maar hij en kost toch niet thuis geraken dezelfden avond en den nacht daarachter zat hij zwart van de ratten en iedereen zei toch dat het echt waar was

* tielijk = vroeg.

en hij heeft Bouckaert dan nog mogen laten komen om die ratten weg te doen gaan.

VEYS Jules, Klompenmaker, 67 jaar, OUWEGEM (Kruishoutem)

345. Toveraar zet luizen. (Moregem)

Weet ge van wie ik dat nog veel horen vertellen heb, dat is van Peetje Bouckaert van Waregem, 't schijnt dat hij hier in de streke vele rondliep. Dat was een soorte van nen toveraar die de mensen kost helpen maar die ze ook nogal veel kwaad deed, want hij kost de mensen luizen zetten en wat weet ik nog al meer.

DHUYVETTER Jules, Landbouwer, 69 jaar, MOREGEM (Kruishoutem)

346. Toveraar zet luizen, ratten en muizen. (Mullem)

Peetie de lezer was nen afgestelde paster van hier, die den bijbel las en die kost toveren daarbij, want hij kost de mensen luizen zetten en ratten en muizen, want hiernevens heeft dat nog gebeurd, en als de mensen te vele reklameerden deed hij ze weggaan, maar hij zette ze ievers anders.

DE GHEYN Marie, Huishoudster, 90 jaar, MULLEM (Wannegem-Lede)

347. Toveraar zet muizen en ratten om zijn toverkracht te bewijzen. (Kruishoutem)

B. van de molen te Kruishoutem — maar dat is veel jaren geleden eh, 't wonen zeker daar nu nog altijd voort B.'s? — 'k Zeg, veel jaren geleden zat B. van de molen alzo ne keer te klappen met peetje Bouckaert over alle soorten spokerij. « Och, » lachte hij, « dat en bestaat allemaal niet, 't en is daar juist niets van waar ». « Och, » zei peetje Bouckaert daarop, « ah, gij en gelooft daar niets van, ewel, ga kijk maar ne keer in uwe molen, » en B. trok naar zijne molen, maar als hij daar kwam dat zat daar al vol muizen en ratten en den helft van die zakken waren al kapot gegeten en dat liep daar al vol, maar hij is zere weergekeerd bij peetje Bouckaert en hij heeft daar nog schone moeten klappen opdat hij ze were zou doen weggaan hebben.

ARNOE Victor, Landbouwer, 67 jaar, BEVERE (Ooike)

348. Toveraar zet muizen en verdrijft ze opnieuw. (Bevere)

Daar ging ne keer enen kaarten bij Peetje Rogge en binst dat hij daar zat ging het wijf de konijnen gaan bestellen,* maar dat was daar al één muis in dat kot, de moer zat er bovenop. Peetjes wijf kwam in huis en zij ontstak zere de stoof. « Eh » zei Peetje, « wat gaat ge nu doen, waarom omsteekt gij de stoof? » — « Oh » zei ze « dat konijnenkot zit vol muizen, ik ga er kokend water op gieten » — « Allee toe » zei Peetje « ze zijn er van zelf gekomen en ze zullen van zelf weer verdwijnen » en ze ging kijken en 't was waar, ze waren weg.

ARNOE Victor, Landbouwer, 67 jaar, BEVERE (Ooike)

* bestellen = voederen.

349. Toveraar zet de « koek ». (Mullem)

In den tijd kwam er hier regelmatig enen rond met ne pak en hij kost ook wat meer dan nen anderen mens, want hij had te onzen ne keer kaffie gedronken en mijn broer en was dan nog niet oud en als den dienen een beetje voort was, wierd mijn broerke zo ziek en het had de koek, jaja, dat was den dienen die dat gezet had, en dien H. van Oudenaarde heeft ons moeder en mijn broer direkt naar Kruishoutem gevoerd bij een wijveke en achter twee dagen was dat genezen.

DEKENS Benoit, Werkman, 66 jaar, MULLEM (Huise)

2° macht om werken onuitvoerbaar te maken.

350. Toveraar verhindert het brood te gisten. (Eine)

Te Bl.'s was Stance aan het bakken en ze stond haar brood te kneden, en peetje Bouckaert passeerde daar juist en hij zei: « Stance, uw brood zal scheiden » en het was waar, 't en wilde bijna niet gisten en als zij het sneed waren het allemaal brokkelingen.

CEUTERICK Marie, Huishoudster, 83 jaar, OUDENAARDE (Eine)

351. Toveraar houdt een wagen stil. (Bevere)

Ze waren hier ne keer bezig met een voer vlas te laden en Peetje Rogge zat daernevens op zijn land wat te wieden, en ze kwamen met een dreupelke, maar zij en presenteerden Peetje aleens geentje. Maar nu, als ze wilden aanzetten dat en wilde niet vooruit, zij hadden al bijna heel ulder aanschij* kapotgetrokken, maar die wagen en wilde niet vooruit. Ten langen laatste zeiden zij: « Willen wij er een beetje aan steken en wij zullen aan Peetje vragen dat hij ook wat komt helpen », en dat was goed, ze vroegen dat aan Peetje, maar ze schonken hem eerst een dreupelke en zij staken dan en hij liep bijna van zelve, achter dat zij eerst de helft kapot getrokken hadden.

ARNOE Victor, Landbouwer, 67 jaar, BEVERE (Ooike)

352. Toveraar dwingt dief het gestolene terug te brengen. (Eine)

Bij mijn grootvader was er ne werkmán en als hij 's avonds al naar huis was, hingen er nog twee hemden van de zijne te drogen, maar 's anderendaags nuchtings waren ze weg. « Ewel » zei mijn grootvader « dat is toch wel wreed dat die jongen hier nu bestolen wordt, » en hij ging te rade bij peetje Bouckaert. « Ja, » zei Peetje, « als zij nog in ulder handen zijn, zullen zij ze wel weerbrengen ». Maar twee dagen daarachter was er daar al ene met die twee hemden weer. « Kijk » zei ze, « mijn broer had ze meegepakt, maar hij en kost het niet meer uithouden, hij wierd van de ene kant naar de andere gesmeten ».

CEUTERICK Marie, Huishoudster, 83 jaar, OUDENAARDE (Eine)

---

* aanschij = houten of ijzeren zwengel waaraan de trekstrengen van het paard worden vastgemaakt.

3° tovenaar weet alles.

353. Toveraar weet alles. (Nokere)

Uw grootvader heeft lange ziek geweest, en omdat het niet en wilde beteren ging hij ook ne keer bij Bouckaert. Bouckaert vroeg hem ofdat hij nooit iets tegengekomen had. « O ba... neen ik » zei uw grootvader, maar hij en wilde dat niet direkt zeggen. « Jammaar, » zei Bouckaert, « gij moet dat niet verzwijgen, maar als gij van uw werk kwaamt zijt gij ne keer in de gracht geslagen geweest eh? Ewel, dat is nog altijd voort daarvan. » Ewel hij kost toch meer dan nen anderen, want 't en had het niemand gezien van uw grootvader en hij en had het aan niemand verteld en Bouckaert wist dat.

BOHEZ Zoë, Huishoudster, 73 jaar, NOKERE

354. Toveraar weet alles. (Eine)

Daar was toch een huishouden in Eine, dat geweldig veel ongelukken tegenkwam en er werd daar vele gespookt, op ne keer ging mijn vader daar naar toe en daar was er juist ne toverare die dat kwaad geweerd had maar als hij voortging zei hij, dat zij dat aan niemand mosten vertellen. Dat was goed, nen helen tijd daarachter was er kermis in Petegem en ze hadden dat nu toch daar al verteld, maar 't en duurde niet lang of ze kregen dat daar weer en ze gingen nog ne keer naar dien toverare. « Neen, neen » zei hij, « gij hebt alles verteld en ik en komme niet meer ». Ja hij wist dat allemaal.

CEUTERICK Marie, Huishoudster, 83 jaar, OUDENAARDE (Eine)

355. Toveraar weet dat iemand tijdens zijn afwezigheid, in zijn boeken kijkt. (Petegem)

Peetje Bouckaert dat was nen tovenaar en hij had alzo ne groten boek en als de mensen daar naartoe gingen voor te onttoveren, wist hij direkt waarop dat het liep en hij las dan iets uit zijnen boek en alles was gedaan. Peetje Bouckaert had een maarte ook, en op ne keer dat hij weer ievers op toer was, wierd hij almetnekeer gewaar dat er thuis iemand bezig was met in zijn boeken te snuisteren, zo, daarvoor moest ge toch vele kunnen.

VEYS Irma, Onderwijzeres, 55 jaar, PETEGEM

4° Toveraar weet zich tegen zijn tegenstrevers te verdedigen.

356. Toveraar tovert zijn aanranders aan de grond vast. (Wortegem)

Peetje Bouckaert kwam ne keer van alhier en hij trok naar huis naar Waregem, dwars door de bossen van Wortegem. Maar 't was nacht als hij door die bossen ging en hij kwam daar twee mannen tegen die hem zijn geld of zijn leven vroegen. Peetje Bouckaert tastte naar zijn portefeuille en hij haalde daar een briefke uit dat hij aflas en die twee mannen bleven daar toch wel stokkestijf staan en peetje Bouckaert ging voort. 's Anderendaags kwam hij langs daar weer en

die twee gasten stonden daar nog stijf, gelijk aan de grond genageld en peetje Bouckaert ging er bij en hij vroeg of ze nu al lang genoeg naar zijn geld gewacht hadden en hij las weer iets en hij liet ze gaan.

VERSCHUERE August, Arbeider, 82 jaar, ELSEGEM (Kaster)

357. Variante. (Petegem)

Peetje Bouckaert dat was nen beestenmeester en nen toveraar ook. Hij kwam alzo ne keer langs hier en 's avonds wierd hij aangerand. Hij zei dat hij geen geld en had en hij gaf zijnen hoed en zijn stok af en ging voort. Achter dat hij zijn visite gedaan had kwam hij weer en den dienen stond daar nog altijd voort, stijf met dien hoed en die stok. Peetje Bouckaert pakte zijnen hoed en zijne stok weer en zei : « Als ge meester Bouckaert nog ne keer tegenkomt, laat hem dan gaan, want hij heeft toch geen geld mee » en hij liet den anderen gaan.

DE CLERCQ Jozef, Landbouwer, 65 jaar, PETEGEM

358. Variante. (Petegem)

Peetje Bouckaert dat was nen toveraar. Ik en weet niet ofdat ge dat al horen vertellen hebt van die keer dat hij door de sperrebos ging en aangerand wierd door enen die zijn geld vroeg. Peetje Bouckaert ging in zijne zak en haalde er vijf frank uit, den anderen stak zijn hand uit, Peetje lei er die vijf frank in en ging voort. 's Anderendaags kwam peetje Bouckaert weerom al daar en den dienen stond daar nog altijd voort stokkestijf, met zijn hand uitgestoken, en met die vijf frank daarin. « Zet maar aan » zei peetje Bouckaert, « en ge weet dat ge in 't vervolg Bouckaert niet meer moet aanranden ».

COUSSEMENT Honoré, Arbeider, 78 jaar, PETEGEM (Wortegem)

359. Variante. (Kruishoutem)

Bouckaert wierd aan Erelgem-kasteel ne keer aangerand en ze vroegen zijn geld of zijn leven en hij zei : « Als ik werekere krijgt gij het alle twee » en die gasten bleven daar stokkestijf staan totdat hij werekeerde.

VEYS Jules, Klompenmaker, 67 jaar, OUWEGEM (Kruishoutem)

360. Toveraar straft een spotter en leidt hem verloren. (Nokere)

Gij hebt dat toch ook nog wel gehoord van C.B. die gelachen had met Bouckaert en die uit den bos niet meer geraakte en dat hij zelfs schone moest spreken om weer geholpen te worden door dien Bouckaert. (Op mijn vraag : « Welken Bouckaert was dat ? ») « Ewel, den dienen die daar tussen Nokere en Waregem woonde, maar 't is eigenlijk nog grondgebied Nokere, maar ge weet wel dat klein huizeke staan, langs diene slag daar, ewel, dat was daar dat dien toveraar woonde.

LIETANIE Marie, Huishoudster, 74 jaar, NOKERE (Moregem)

361. Toveraar wreekt zich. (Asper)

Ten tijde dat boer M. nog op dat hof woonde, waren zij daar ne keer bezig aan ne kelder als er daar ne bedelare op 't hof kwam en het schijnt dat zij die mens zouden geslagen hebben, maar als zij weer in die kelder gekropen waren, smakte hij toe en zij hebben daar met wreed veel moeite twee mensen uit kunnen redden, ewel dat was ook voor ulder straf, zo, het moest toch zijn dat hij wat koste.

VAN HEUVERSWYN Karel, Landbouwer, 93 jaar, ASPER
(Ouwegem)

362. Toveraar maakt zich onzichtbaar. (Nokere)

In het nieuw kasteel zat er daar ne keer ne vent in de beke en degene die hem er wilden uithalen, pakten er altijd voort door en als ze voortgingen hoorden ze hem altijd achter ulder stappen en als ze omkeken en zagen ze telkens niets, dat moest toch ook een soort van een tovenaar geweest zijn.

DEWAELE Maria, Huishoudster, 83 jaar, NOKERE

5° macht van het onttoveren.

363. Toveraar biedt hulp op een betoverde hoeve. (Petegem)

Op dat hof daar, een honderd, honderdvijftig meter lager heeft Peetje Bouckaert ook nog gemeesterd. Dat was daar nogal een spel. De koeien waren daar alle nachten aan het tempeesten en ze liepen los, ze mosten al kernen dat ze wilden, geen boter te krijgen. Peetje Bouckaert kwam daar bij en zei dat het niet lang ging duren, hij pakte ne koestront, deed hem in de kern en liet de knechten ne keer kernen en ze hadden de schoonste boter dat ze kosten hebben.

DE CLERCQ Jozef, Landbouwer, 65 jaar, PETEGEM

364. Variante. (Elsegem)

Peetje Bouckaert dat was alzo nen tovenare die hier in heel de streke thuis was, en als er ievers ne keer wat was, hij ging daar naartoe. 't Was hier ook ne keer een hof waardat het spookte en die mensen en kosten geen boter kernen ook. En peetje Bouckaert kwam daarbij. « Eh, » zei hij, « 't zal hier vanavond een vrouwmens komen achter melk, ge moet zeggen dat ge gene en hebt en daarachter moet ge ne koestront pakken en in de kern wrijven en dan uitwassen en kern dan maar. Die mensen deden dat en ze kernden de schoonste boter dat ge peinzen kunt.

VERSCHUERE August, Arbeider, 82 jaar, ELSEGEM (Kaster)

365. Variante. (Kruishoutem)

In de stallingen van D.W. spookte het daar ook altijd en er waren daar altijd van die aardige dingen te zien en ze gingen ook naar Bouckaert en de mensen zeiden dat hij dat weerde.

VEYS Jules, Klompenmaker, 67 jaar, OUWEGEM (Kruishoutem)

366. Tovenaar dwingt een spook zich over te geven. (Moregem)

Vroeger werd er hier nog veel gespookt en getoverd maar als dat te wreed verre ging, trokken de mensen naar peetje Bouckaert van Waregem om raad. Dat was zelf een brokke van nen toverare, die van alle soorten middelkes wist die pertank dikwijls lang duurden. Zo was er hier ook ne keer een hof waar dat het spookte en men trok ook naar peetje Bouckaert. En peetje deed dat spook van alle moeilijke werken doen totdat het hem moest overgeven. Hij goot lijnzaad in de houtmijte maar 's anderendaags was dat allemale weer uitgeraapt. Ten langen laatste goot hij kerremelk en zoete melk te gare en dat en kost dat spook niet scheiden en alzo moest het hem overgeven en 't spel was gedaan op dat hof.

VAN DEN BROECKE Remi, Landbouwer, 84 jaar, MOREGEM
(Ooike)

367. Tovenars zijn machtiger dan toverheksen. (Heurne)

Toverheksen kosten veel kwaad doen maar de toveraars waren dan nog verre de kwaadste, de die maakten nog de mensen kapot daarbij. Er waren er alhier ook, en dat waren bijna allemaal mensen die uit Egypte kwamen, Egypte, dat is toch ook een land nietwaar?

VAN DER STRAETEN Edmond, Landbouwer, 94 jaar, HEURNE

368. Tovenaar verdrijft ratten en muizen. (Huise)

Dien tovenare dat ik daar zei, wierd vroeger gevraagd bij de mensen om ratten en muizen te verdrijven, hij kost ze misschien wel zetten ook, dat en weet ik niet, maar hij kwam daar toe en hij ging rond de gebouwen maar hij moest altijd ne gang overlaten, kijk alzo : « Ge kost bijvoorbeeld hier aanzetten, awel, ge gaat voort rond tot daar en ge keert weer, enzovoort maar altijd moet dat gangske openblijven, anders en geraakt ge ze nooit kwijt. Ik en weet niet juist meer hoeveel keren dat hij rondging maar terbinst moest hij altijd uit nen boek lezen, en die ratten en muizen gingen dan altijd over naar iemand anders.

TRAEST Michel, Onderwijzer, 54 jaar, HUISE

369. Tovenaar verdrijft rupsen. (Kruishoutem)

Peetje Bouckaert die in de Boekestraat woonde te Kruishoutem, dat was ne slachter en ne veearts en een soort van nen tovenare daarbij. Zijne gebuur zat ne keer met rupsen, heel zijn hage zat vol, hij ging daarvoor bij peetje Bouckaert en hij vroeg ofdat hij geen remedie en had daartegen. « Ewel, » zei peetje Bouckaert, « morgen nuchting tielijk,* pakt ge die rupsen van de hage en ge smijt ze op de strate en den dienen die passeert zal wel al uw rupsen meehebben. » Zo gezeid zo gedaan, maar die gebuur had die rupsen wat te verre gesmeten en ze waren op peetje Bouckaerts hage gevlogen en op nen oogwenk zat het daar al vol. « Jamar, » zei Peetje als hij dat zag, « 'k heb u dat alzo niet gezeid, » en hij pakte er drie en smheet ze te mid-

* tielijk = vroeg.

den van de straat, en 't en duurde niet lang of er passeerde daar iemand en den dienen had ze al mee.

CLAUWAERT Remi, Hovenier, 75 jaar, WANNEGEM-LEDE
(Huise)

370. **Tovenaar wonderdokter. (Huise)**

Ik en weet niet ofdat ge dat nog gehoord hebt maar in den tijd van Napoleon moesten diegene die geen haar meer en hadden, gene soldaat zijn en hier in den bos woonde er nen tovenare die speciale kruiden had, waarvan dat hij zalve maakte, en de mensen gingen daar naartoe en hij streek van die zalve op ulder hoofd en ze verloren al ulder haar en also en moesten ze geen soldaat zijn.

TRAEST Michel, Onderwijzer, 54 jaar, HUISE

371. **Variante. (Nokere)**

Miele Bouckaert, dat was nen tovenaar, en den dienen woonde in Nokere. Ik had ne keer een wreed zeer been en al van alles daarmee geprobeerd, maar dat en wilde niet beteren. Op ne keer kwam Miele Bouckaert bij ons binnen « O, gij zit met een lelijk been, » zei hij en hij wreef er ne keer over met zijn hand en tegen 's anderendaags was het al genezen.

DEWAELE Maria, Huishoudster, 83 jaar, NOKERE

372. **Variante. (Kruishoutem)**

Mijn vader had ne keer zijn hand vol warten* staan en Bouckaert kwam te onzen binnen. « O, maar, jongen toch, » zei hij « wat een lelijke hand hebt gij toch, » en hij pakte dat vast en hij wreef er ne keer over, en 's anderendaags 's nuchtings, als hij opstond waren al die warten weg.

ANSELIJN Leontien, Huishoudster, 86 jaar, NOKERE (Wannegem-Lede)

3. Tovenaar herkend.

373. **Tovenaar kent een wrede doodstrijd. (Eine)**

Juist gelijk in Eine Isidoor V. die ook nen toverare was die met den duivel omging, den dienen en kost wel niet doodgaan; de pastoor is er moeten bij komen en hij heeft daar een uur en half bij staan lezen dat 't zweet van hem liep, totdat hij kost doodgaan.

VERMEIREN Charles, Mulder, 83 jaar, OOIKE

374. **Variante. (Moregem)**

Hier te Moregem was er ook ne keer ne mens die met den duivel ommezing, maar den dienen heeft afgezien om te kunnen doodgaan, ho, en hij lag te zweten en te roepen: « Kijk, ze zijn daar met ulder

* wart = wrat.

kruisen en de Joden lopen daar, bezie den dienen ne keer, » en altijd voort alzo.

VAN DEN BROECKE Remi, Landbouwer, 84 jaar, MOREGEM (Ooike)

375. Toveraar herkend na zijn dood. (Bevere)

Als peetje Rogge dood was, moesten er enige bij gaan waken, en ze zaten er bij te kaarten maar als de horloge twaalve sloeg gaf dat daar ne slag, dat de flassen in brokken sprongen, de horloge viel in nen aker water en lag stil en al de kaarten wierden van de tafel gesmeten, ze peisden waarlijk dat Peetje uit zijn kiste gesprongen was. En den nuchting van de begravinge moesten ze de muizen met nen borstel van Peetjes kiste vagn.

ARNOE Victor, Landbouwer, 67 jaar, BEVERE (Ooike)

376. Toveraar aangewezen door een geestelijke. (Nokere)

Als wij jong waren heeft het daar nog gespookt aan peetje Berghems. Er stond daar een ovenbuur tegen de strate en alle nuchtingen stond de deur open en hij most ze nog zo goed toetrekken, dat was altijd hetzelfde. Ten langenaatste trok hij naar de paster of de paters, 'k en weet het niet juist meer, zij kwamen daar en ze zeiden dat het den dienen geweest was die 's anderendaags den eersten op 't hof zou komen. Van nu voort begost hij daar goed op te letten en den eersten nuchting was het toch wel zijnen naasten gebuur, nen B., die op 't hof kwam en hij zond er hem van omdat hij het alzo gezeid was. En dat heeft toch gedaan geweest met dat ovenbuur. Maar er zijn daar toch nog rare dingen gebeurd, want peetje Berghem is daarachter nog naar Kruishoutem verhuisd van vreze.

VERCRUYSSSE Marie, Huishoudster, 76 jaar, BEVERE (Wortegem)

377. Toveraar herkend. (Huise)

Er was hier een vrouw ziekelijk en den dokter en kost oprecht niet wreed veel beterschap brengen, maar iederen nacht ten twaalven was haren toestand het slechtst. Op zekeren keer zegt er iemand aan die vent : « Uw vrouw is behekst, zie, zet het bed in 't midden van de kamer en ten twaalven pakt ge Uw kapmes en loopt tien minuten al kappende rond het bed en als ge de geest kunt passen hewel, 't zal dan beteren ». Zo gezegd, zo gedaan, en den volgenden dag ontmoet hij op de straat ne vent met windels rond zijnen hals. Natuurlijk was dat den dader. Als hij thuiskwam vertelde hij dat aan zijn vrouw en ze beterde toch zere ook.

DIIONDT Jozef, Onderwijzer, 38 jaar, HUISE

378. Toveraars gestraft. (Zingem)

Waarvan dat ik nog weet? Dat is dat al de toveraars van de streek ne keer naar Oudenaarde moesten gaan en als ze ginder waren kregen zij voor ulder straf elk een kaaksmete.

BEKAERT Placite, Arbeider, 88 jaar, ZINGEM (Eke)

4. Toverboeken.

a. heksen hebben macht door het bezit van een toverboek.

379. Heks heeft macht door haar toverboek. (Wortegem)

Vroeger was er hier in Wortegem ook nog een toveresse, de mensen zeiden dat zij boeken had met alle soorten toverspreuken. Ge moest 's nuchtigings naar Waregem gaan, altijd zaagt ge datzelfde wijveke. En mijn broer was ne keer ziek en ze kwam ook kijken en ze bracht een flaske wijn mee, maar mijn broer zei dat het echte petrol was als hij er van dronk en iedere keer dat ze kwam begost mijn broer al te roepen van eer dat ze op 't hof was : « Toe sluit de deur, die toveresse is daar weer ».

NOLF Celina, Huishoudster, 52 jaar, WORTEGEM

380. Variante. (Elsegem)

Daar zijn nu alleszins nog toverboeken, daar is hier in Elsegem ene die boeken geërfd heeft van haar grootmoeder en de die had ze gekregen van peetje Bouckaert. Dat waren allemaal mensen die ulder eerst moesten verkopen aan de duivel voor dat ze kosten toveren.

ANCKAERT Albert, Onderwijzer, 38 jaar, ELSEGEM

381. Iemand haalt het kwaad in eigen huis door in toverboeken te lezen. (Wannegem-Lede)

In dat huizeke daar, was het dat Mare L. spookte, zeiden de mensen die daar kwamen naar kijken, maar er was niemand die daar dierf binnengaan. Op ne keer schoot ik mij daar toch naartoe en ik zei : « Allee toe, spoken dat bestaat toch niet ». En als ik daar was, hoorde ik dat ze moest in haar bed zitten om te kunnen spoken, maar ik ging mee in de kamer, maar 't en was niet waar dat zij het was die spookte, want zij en lag daar nog maar rest in haar bed of dat begost daar te kloppen, alzo (klopt driemaal hard op de tafel) en dat klopte dat ik het gevoelde tot tegen mijn knies en 't en was zij niet, want zij en bougeerde niet in haar bedde en ze lag te schreien van vreze, en dat klopte altijd voort en ik gevoelde dat tot in mijn knies en ik mocht daar naar tasten, ik en voelde juist niets. En de mensen mosten zeggen dat ze wilden, maar 't en was pertank zij niet, want ik was er bij als het gebeurde en de andere en dierven zelfs nog niet binnengaan. Dat was allemaal haar eigen schuld. Zij had in een venditie bij het oud peetje pasters te Ooike een hele peerdemande boeken gekocht, ze kost goed lezen, maar zij en was toch niet genoeg geleerd om dat allemaal te lezen, en ze las zij zodanig dat zij het kwaad in haar eigen huis las. De paster van Wannegem heeft dan nog al die boeken weest weghalen en sedertdien was het gedaan.

VAN DE WALLE Henri, Seizoenarbeider, 86 jaar, WANNEGEM-LEDE

b. tovenaars hebben macht door het bezit van een toverboek.

382. Iemand kan toveren door de kracht van zijn boeken. (Nokere)

Dat en is nog maar een jaar of achttien geleden dat zij hier te B. ook geen boter meer en kosten kernen, en dat was dan juist de moment dat de paster gezeid had aan de jongens in de schole dat, als er alzo iets gebeurde, dat ze altijd mosten bij hem gaan daarvoor, zo A. had dat thuis gezegd en als het 's anderendaags naar school ging moest het aan de paster ne keer vragen, ofdat hij zou willen komen hebben, maar nu als zij weg was zei de vader tegen zijn vrouw : « Dat en is toch geen gedoe om dat kind dat aan de paster te doen vragen, moest ik gelijk u zijn, ik zou zelve ne keer bij de paster gaan ». Dat was goed, zij ging zelf bij de paster en dezelfden dag kwam hij nog. Hij moest wijwater hebben en een palmtakje en hij ging in al de stallen gaan maar er most niemand in den omtrek zijn en als hij dan achter een half uur weerkwam dan stroomde het zweet van hem en het was were gedaan, ze moesten melk in de kern gieten — en de kern stonk pertank — en ze hadden de schoonste boter dat ge peizen kost. En weet gij hoe dat het gekomen was, daar waren den dag te voren juist snoeiers geweest op de bomen rond het hof en den enen had zitten zeggen dat hij toverboeken had, en dus, het moest toch wel zijn dat hij daar al iets van kende ook.

LIETANIE Marie, Huishoudster, 74 jaar, NOKERE (Moregem)

383. Variante. (Oudenaarde)

Bl. dat was ook enen die nogal veel oude boeken kocht en hij zat daar dan in te lezen, maar waardat hij daar dikwijls over en were ging, ewel, hij had daar ook heel dat huis betoverd, en dat was al de schuld van die boeken, maar hij heeft ze dan ne keer afgepakt geweest en daarachter en kost hij niets meer.

VERCRUYSSSE Alice, Huishoudster, 71 jaar, OUDENAARDE (Brugge)

384. Iemand kan onttoveren door de kracht van zijn boeken. (Kruishoutem)

In Kruishoutem een beetje over de steenoven heeft er daar voortijds nog ne Kamiel Bouckaert gewoond en de mensen zeiden dat hij van die oude, zware toverboeken had en ze gingen daar naartoe om onttoverd te worden en hij las dan uit die boeken.

VERCRUYSSSE Marie, Huishoudster, 76 jaar, BEVERE (Wortegem)

385. Variante. (Bevere)

Peetje Bouckaert die ginder over « den Drogen Boom » gewoond heeft in Waregem — dat is ne voorvader van die Bouckaerts die nog in Waregem wonen — ewel, het had van die toverboeken en de mensen gingen daar naatoe om onttoverd te worden, ja, ja, van verre zulle, want ik heb dat hier ook nog horen vertellen van mensen van Bevere.

VERCRUYSSSE Marie, Huishoudster, 76 jaar, BEVERE (Wortegem)

386. Onervaren man haalt het kwaad in eigen huis. (Bevere)

Daar was hier ne keer nen officier die zulke boeken gevonden had en hij was daarin beginnen te lezen, maar almetnekeer begosten de flassen te dansen en er was daar ne molen die stond te schudden. « Ewel, » zei hij, « ik en wist toch niet dat er zulke dingen waren ».

ARNOE Juliette, Huishoudster, 42 jaar, BEVERE

387. Variante. (Heurne)

Jamaar die toverij dat is nog niet heel gedaan zulle; daar zijn nog altijd voort van die toverboeken, die nog niet afgegeven zijn, de geestelijken hebben dat pertank wreed gezocht, maar daar zijn er toch nog en dat is al die vuiligheid die dat doet.

XXX

388. Toverboek verandert van plaats en verdwijnt. (Nazareth)

Ik heb er hier nog enen gekend die nen toverboek had, waardat er allemaal aardige dingen in stonden, en dien boek veranderde soms van plaats en hij heeft zo almetnekeer weggeweest ook zonder were te keren.

NACHTERGAELE Aloïs, Werkman, 92 jaar, NAZARETH

389. Toverboeken met rode en zwarte letters. (Kruishoutem)

De toveraars hadden van die oude, grote boeken met twee soorten letters, zwarte en rode. Peetje Bouckaert had ook zulke en als hij wegging zei hij aan zijne knecht dat hij in zijn boeken most kijken, maar dat hij nooit die rode letters most lezen.

CLAUWAERT Remi, Hovenier, 75 jaar, WANNEGEM-LEDE
(Huise)

5. Geestelijken en hun macht.

a. Pastoor-tovenaar.

390. Pastoor-tovenaar. (Wortegem)

Vroeger ging ik altijd vroeg naar de messe, maar de koster deed altijd de lucht dood in de kerke, maar daarvoor deed ik een keersken mee en solfers en ik deed dat branden en zette het op ne stoel om in mijne messeboek te kunnen lezen, maar juist kwam de paster in de kerke gegaan en hij was daardoor geaffronteerd; ik haalde daardoor ondank en ik heb nooit geen gelukkig uur meer gehad in mijn huis. Hij heeft mij dat daar zodanig lastig gemaakt dat ik daar niet en kost blijven, ja, dat was ne paster die kost toveren. Hij zond mij daar alle soorten ziekten en ongelukken. Ik heb moeten mijn huis verkopen en ik ben bij mijn zuster moeten gaan wonen.

BEYAERT Sylvie, Huishoudster, 88 jaar, NOKERE (Wortegem)

391. Variante. (Asper)

Het wijf van dat boerenhof had op ne keer de pastoor van 't hof gezonden, maar zij en heeft genen dag meer gezond geweest en zij hebben daar veel ongelukken gehad op de beesten en op alles.

GEVAERT Marie, Huishoudster, 88 jaar, ASPER (Zingem)

b. Macht om toverboeken te vernietigen.

392. Pastoor vernietigt een toverboek. (Nokere)

Vroeger waren er veel meer toverboeken waardat er van alles in stond, en er waren veel mensen die daarin lazen en zelfs te veel lazen en dikwijls woorden van buiten kosten, waarmee dat zij — dikwijls zonder te weten — iemand ongelukken aandeden. Maar ik weet daar toch nog van dat de paster die oude toverboeken ging weghalen en in brand stak, zodanig dat die mensen ulder macht te niet ging.

VAN DEN BROECKE Emma, Huishoudster, 77 jaar, NOKERE
(Wannegem-Lede)

393. Variante. (Wortegem)

De die van ons gebuurte, dat was ook een deugeniete, maar dat was omdat zij de boeken had. Op ne keer, den onderpaster komt daar binnen en hij ziet daar dat boekske liggen. Hij pakt dat boekske, hij doet het open en begint daarin te lezen dan zegt hij: « Ik ga dat meedoen, » en hij heeft het meegedaan ook, maar het heeft toch gedaan geweest, zij en kost niets meer.

BEYAERT Sylvie, Huishoudster, 88 jaar, NOKERE (Wortegem)

394. Pastoor heeft moeite om een toverboek mee te nemen. (Bevere)

Als Peetje Rogge ziek was, trok de paster er naar toe om zijn boeken af te halen, maar hij en kost niet, hij moest werekeren. 's Anderendaags trok hij er weer naar toe, maar dan heeft hij ze toch kunnen meenemen.

ARNOE Victor, Landbouwer, 67 jaar, BEVERE (Ooike)

c. Macht van het aflezen :

— door pastoors : zie nummers : (180) (197) (225) (228) (243) (248)
(252) (266) (269) (334) (373) (382)

— door paters : zie nummers : (46) (188) (194) (198) (200) (202)
(226) (227) (249) (250) (251) (253) (256) (340)

— door broeders : zie nummers : (262) (323).

(Wordt voortgezet).